

FRAGMENTA IOANNEA

TIBETOLOGICA

TIBETSKÁ MLUVNICE
(Základní jazyková příručka)

Tibetan Grammar
(Basic language manual)

Josef KOLMAŠ

Praha

Obr. 1 Thönmis Sambhōta, tvůrce tibetského písma.

Fig. 1 Thönmis Sambhōta, the creator of Tibetan script.

Kolmaš J. (2015/2016): Tibetská mluvnice (Základní jazyková příručka). - Fragn. Ioann. Collecta 24: 5 - 56.

Jazyková příručka, podle které autor v letech 1975-1994 vedl kurs tibetského jazyka na Jazykové škole v Praze. - Úvod. - Podstatné jméno. - Přídavné jméno. - Zájmena. - Číslovky. - Sloveso. - Modální (způsobová) slovesa. - Příslowce. - Předložky. - Spojky. - Citoslowce. - Pomocná slova (částice). - Učební texty lhaské tibetštiny. - Užitečné výrazy. - Kalendář. - Frazeologie.

Klíčová slova: Tibetská mluvnice. – Jazyková příručka.

Kolmaš J. (2015/2016): Tibetan grammar (Basic language manual). - Fragn. Ioann. Collecta 24: 5 -56.

Basic language manual according to which the author taught the Tibetan language in 1975-1994 at the Language School in Prague. - Introduction. - Noun. - Adjective. - Pronouns. - Numerals. - Verb. - Modal Verbs. - Adverbs. - Prepositions. - Conjunctions. - Interjections. - Particles. - Teaching texts of the Lhasa dialect. - Useful expressions. - Calendar. - Phraseology.

Keywords: Tibetan grammar. – Language manual.

OBSAH

Úvod	9
tibetský jazyk	9
transliterace a transkripce	10
I. Podstatné jméno	13
jmenné částice	13
pády (1.-8.)	14
paradigma skloňování	17
II. Přídavné jméno	18
adjektivní záporné tvary	18
komparativ a superlativ	18
složená slova (kompozita)	19
III. Zájmena	19
osobní	19
zvrtná	20
přivlastňovací	20
ukazovací	20
tázací	20
neurčitá	21
IV. Číslovky	22
základní	22
řadové	22
kolektiva	23
distributiva	23
zlomky	23
číslovky neurčité	23

základní početní úkony	23
sčítání	23
odčítání	24
násobení	24
dělení	24
V. Sloveso	24
složená slovesa	24
slovesné tvary	24
slovesné třídy	25
infinitiv	25
přítomný čas	25
prostý přezens	25
durativní přezens	26
minulý čas	26
imperfektum	26
perfektum	26
olim perfektum	26
budoucí čas	27
imperativ	27
zdvořilostní mluva	28
negativ	28
příčestí přítomné, minulé, budoucí	28
slovesný rod	29
přechodník přítomný, minulý, přechodníkové vazby	29
podstatná jména slovesná	31
VI. Modální (způsobová) slovesa	31
nutnost	31
možnost	31
úmysl	32
přání	32
mít, nemít čas	32
připravenost	32
k ději už už dochází	32
k ději se schyluje	32
děj právě skončil	32
permisiv	32
kausativ	32
pravděpodobnost	33
odvážit se	33
být či nebýt schopen	33
určitost, jistota děje	33
sloveso býti	33
sloveso míti	34
kopule je, není	34
VII. Příslovce	34
místa	35
času	35

způsobu	35
stupně	35
VIII. Předložky ("záložky")	35
předložkové tvary	35
IX. Spojky	36
X. Citoslovce	37
XI. Pomocná slova (částice)	38
pádové částice (cchig phrad)	38
specifikační částice (ni sgra)	39
částice naznačující výčet (sogs, bčas)	39
koncová částice (rdzogs cchig)	39
zápor	40
tázací částice	40
částice příslovečných tvarů	40
připodobňující částice	40
slučující a rozlučující částice ('bjed sdud)	40
spojovací částice (lhag bčas)	41
koncesivní a zesilující částice (rgjan sdud)	41
částice připouštěcí	42
větné částice (obecně)	42
XII. Učební věty ve lhaské tibetštině	44
XIII. Užitečné výrazy	46
míry a váhy	46
mince a bankovky	46
světové strany	47
počítání času	47
XIV. Kalendář	48
XV. Frazeologie	50
pozdravy	50
seznámení	50
dojednání schůzky	51
návštěva	51
XVI. Literatura	53
mluvnice a učebnice	53
slovníky	54
XVII. Ediční doslov	56

Úvod

Tibet, tibetsky zvaný Böjul (*bod jul*) nebo Bödžong (*bod ldžongs*), doslova "Země Bö", a čínsky Si-cang 西藏 ("Západní pokladnice"), od roku 1965 se statusem autonomní oblasti, leží v jihozápadní části Čínské lidové republiky na ploše asi 1,22 milionu km² a zabírá zhruba jednu osminu celé dnešní Číny.

Vlastní Tibet se tradičně dělí na tzv. Přední Tibet - Ü (*dbus*) s centrem ve Lhase (*lha sa*), Zadní Tibet - Cang (*gcang*) s centrem v Žikace (*gžis ka rce*) a Západní Tibet - Ngari (*mnga' ris*) s centrem v Ruthogu (*ru thogs*). K tomu přistupují území Tibeťany osídlených čtyř sousedních čínských provincií Kan-su 甘肅, Čching-chaj 青海 (historické Amdo, *a mdo*), západní část S'-čchuanu 四川 (historický Kham, *kham*) a Jün-nan 雲南, kde mají Tibeťané celkem sedmáct autonomních krajů a patnáct autonomních okresů. Všechny tyto části představují spolu s Tibetskou autonomní oblastí dohromady přibližně jednu čtvrtinu plochy celé ČR.

Tibetské vysokohorské plató, kde se Tibet nachází, představuje nejrozsáhlejší, nejvyšší a zároveň nejnehostinnější náhorní plošinu světa o zhruba 2,5 milionu km², s průměrnou nadmořskou výškou 4 500 m. Na západě plató obklopují výběžky Pamíru a Tchien-šanu 天山; na severu masivy Karakoram, Altyntaghu a Kchun-lunu 崑崙; na východě na pomezí se západním S'-čchuanem několik velehorských pásem severojižního směru; na jihu ledová hradba Himálaje, která představuje přirozenou bariéru znemožňující pronikání vlhkého vzduchu z oblasti Indického oceánu, takže Tibet s výjimkou jihovýchodu má suché, vysokohorské, výrazně vnitrozemské podnebí.

Ráz krajiny a její příroda mají rozhodující vliv na utváření charakteru a mentality Tibeťanů. Zde v západní části Tibetu se nacházejí hora Kailás (mýtická Méru) a jezero Mánasaróvar, obě místa posvátná jak pro indické a tibetské buddhisty, tak vyhledávaná i hinduisty a muslimy.

Tibetská náhorní plošina je zdrojnicí největších asijských řek Chuang-che 黃河 (Žlutá řeka), Čchang-t'iang 長江 (Dlouhá řeka, známá též jako Jang-c'-t'iang 揚子江), obě ústící do Žlutého moře v Tichém oceánu; do Andamanského moře v Indickém oceánu se vlévají řeky Dzaču (*rdza čhu*, Mekong), Ngulču (*dngul čhu*, Salvin); do Bengálského zálivu odvádí své vody řeka Cangpo (*gcang po*, Brahmaputra); a do Arabského moře ústí Indus s přítoky Satladžem, Čanábem a dalšími.

Mateřským jazykem Tibeťanů je tibetština, *bökä* (*bod skad*), která je spřízněna s barmskými jazyky a tvoří s nimi tibeto-barmskou jazykovou skupinu, představující západní větev velké rodiny čínsko-tibetských jazyků.

Pro tibetštinu je příznačné množství dialektů, lišících se především ve výslovnosti a slovní zásobě. Úlohu jakési *lingua franca* celého Tibetu na sebe postupně bere lhaština (*lha sa'i skad*), neboli dialekt Centrálního Tibetu a jeho přirozeného centra, města Lhasy. Typologicky je tibetština jazyk tónový, izolační, s rozvinutou morfologií.

Tibetské písmo bylo v 7. století po Kr. odvozeno z indické abecedy dévanágarí, má 30 slabičných písmen, píše se vodorovně zleva doprava a rozlišují se v něm dvě varianty: písmo učan (*dbu čan*), "s hlavou", totiž s jakousi horní závěsnou linkou, plní funkci našeho hůlkového písma tiskacího a používá se ponejvíce v knižtisku, a písmo ume (*dbu med*), "bez hlavy", jakýsi kurent sloužící k běžnému psaní.

Poznámka k přepisu a výslovnosti tibetských slov:

Tibetský pravopis se zformoval v podstatě s vytvořením tibetského písma v sedmém století našeho letopočtu a od těch dob již nedoznal podstatnějších změn. Je to tudíž pravopis silně historický, značně se rozcházející se současnou výslovností. Proto kvůli přesné identifikaci tibetských slov ve slovnících se v odborné literatuře ustálila praxe uvádět vedle jejich *přibližné*, v daném případě u nás o českou fonetiku se opírající podoby výslovnostní, také jejich *přesnou* podobu psanou.

K **přepisu** (transliteraci) třiceti písmen tibetské abecedy slouží tyto české ekvivalenty (v pořadí a uspořádání tibetské abecedy):

ka kha ga nga
ča čha džha ňa
ta tha da na
pa pha ba ma
ca ccha dza wa
ža za 'a ja
ra la ša sa
ha a

Pro českou **výslovnost** (transkripci) tibetských hlásek, respektive slabik či slov platí tyto zásady:

Souhlásky:

c, č, j, k, l, m, n, ň, p, s, š, t se vyslovují jako obdobné hlásky v češtině;

b, d, g se vyslovují méně zněle nežli v češtině; *cch, čh, kh, ph, th* se vyslovují se slabým přídechem (*ch, čh, kh, ph, th*);

dz, dž, ng (toto časté i v násloví) se vyslovují jako *dz, dž, n* ve slovech *dzinkat, džber, banka*;

z, ž se vyslovují prakticky stejně jako *s, š*; v přesné tibetské výslovnosti však mění tón následující samohlásky či přehlásky na tón stoupavý;

h se vyslovuje jako české *ch*;

r se vyslovuje jako zvuk mezi českým *r* a *ž*;

w se vyslovuje jako v angličtině;

'a, a, v tibetštině počítané k souhláskám, se vyslovují jako v češtině, rozdíl je však v jejich tónu - v případě *'a* jde o tón stoupavý, v případě *a* o tón rovný.

Samohlásky a dvojhlásky:

a (á), ai, e (é), eu, i (í), o (ó), u (ú) se vyslovují jako v češtině.

Přehlásky:

ä, ö, ü se vyslovují jako v němčině.

Prefixy:

g-, d-, b-, m-, '- (tzv. *a chung* neboli "malé a") se nevyslovují. Např. *gču* (ču), *dpe* (pe), *bču* (ču), *mčhi* (čhi), *'čhi* (čhi). V některých případech však mohou mít vliv na znělost či neznělost základní ("kořenové") slabiky-slova nebo na její tón.

d- v kombinaci se základní slabikou *ba, bi, bu, be, bo* mění její výslovnost na *wa, wi, u, e/je, wo*. Např. *dbang* (wang), *dbig* (wig), *dbu* (u), *dben* (en/jen), *dbo* (wo).

Postfixy:

-g, -b se vyslovují nezněle, přibližně jako české k, p. Např. *bdag* (dag, vysl. dak), *mdzub* (dzub, vysl. dzup).

-r zní oslabeně, respektive mírně prodlužuje výslovnost předchozí samohlásky a samo zůstává němé. Např. *dmar* (mar, vysl. ma^f nebo má).

-d, -s se nevyslovují, avšak přehlasují předchozí samohlásku *a*, *o*, *u*. Např. *sad* (sä), *bod* (bö), *bud* (bü); *las* (lä), *jos* (jö), *dus* (dü).

-n působí přehlásku předchozí samohlásky *a*, *o*, *u*, avšak zachovává si svou výslovnost. Např. *čan* (čän), *lon* (lön), *mun* (mün).

-'a se nevyslovuje, zpravidla však mírně prodlužuje předchozí samohlásku. Např. *mkha'* (kha nebo khá). Ve funkci genitivní pádové koncovky -'i působí u samohlásek *a*, *o*, *u* jejich přehlásku. Např. *bka'i* (kä), *lo'i* (lö), *su'i* (sü).

-l za samohláskou *a*, *o*, *u* se lokálně spolu se samohláskou buďto vyslovuje, např. *sal* (sal), *rol* (rol), *jul* (jul) - praxe, jíž se přidržujeme v českém přepise -, nebo působí její přehlásku, přičemž samo zní oslabeně ä^l, ö^l, ü^l (sä^l, rö^l, jü^l), nebo zcela mizí a předchozí přehlásku pouze mírně prodlužuje (sä, rä, jü).

Druhotný postfix:

-s (-gs, -ngs, -bs, -ms) se nevyslovuje. Např. *lags* (lag), *mangs* (mang), *šubs* (šub), *kham* (kham).

Nadepsaná písmena:

Nadepsaná písmena *r-*, *l-*, *s-* se nevyslovují. Např. *rdang* (dang), *ldang* (dang), *sdang* (dang). V určitých případech však mohou mít vliv na znělost či neznělost základní slabiky-slova či na její tón.

Podepsaná písmena:

Písmena *ja*, *ra*, *la* v kombinaci s příslušnou základní slabikou-slovem působí četné změny v její výslovnosti:

kja, *khja*, *gja* se vyslovují přibližně jako české ťa, t'ha, d'a;

pja se vyslovuje jako české ča;

phja a *bja* se vyslovují jako české čha;

mja se vyslovuje ňa.

kra, *tra*, *pra* se vyslovují cerebrálně (kakuminálně), přibližně jako zvuk mezi tra a t'ra;

khra, *thra*, *phra* se vyslovují přibližně jako zvuk mezi thra a th'ra;

gra, *dra*, *bra* se vyslovují přibližně jako zvuk mezi dra a d'ra. - Ve všech těchto případech r/ř zní oslabeně (srov. výslovnost anglického "tr" ve slově tree). [V odborných pracích se pro tyto hláskové a zvukové kombinace používají písmena t, th, d, psaná dole s tečkou, tedy řa, řha, řa].

la "zatlačuje" výslovnost základní slabiky. Např. *gla* (la), *sla* (la), *bla* (la).

wa nemá na výslovnost základní slabiky vliv. Např. *hwa* (ha).

'a slouží k naznačení délky příslušné samohlásky. Např. *mkha'* (khá).

ha slouží k vyjádření předečovosti (zejména u slov sanskrtského původu). Např. *gha* (gha), *dha* (dha), *bha* (bha), *dzha* (džha).

Výjimku tvoří kombinace *sra*, *hra*, *zla*, které se vyslovují sa, ša, da. Např. *srang* (sang), *hrang had* (šanghä, Šanghaj), *zlum po* (dumpo).

Podepsané -*pha* připojené k základní slabice *ha*, slouží k vyjádření v tibetštině neexistující hlásky "f". Např. *hphin lan* (finlän, Finsko).

K odlišení kombinace základní slabiky *ga* s podepsaným *-j* (*gja*) od kombinace prefixu *g-* se základní slabikou *ja* (*gja*) se v druhém případě v transliteraci používá tvaru *g.ja*. Např. *gjang* (gjang, "stěna"), ale *g.ju* (ju, "tyrkys").

Slabiky *ba*, *bo* ve funkci jmenných nebo slovesných částic se vyslovují *wa*, *wo*. Např. *džo bo* (džo wo), *snang ba* (nang wa).

Výslovnost slabik-slov tvořených kombinací základní slabiky s prefixem, písmenem nadepsaným, podepsaným, případně nadepsaným i podepsaným, postfixem, případně i druhotným postfixem se řídí kombinací výše uvedených pravidel. Např. limitní případ takové kombinace *bsgrigs* (minulý tvar slovesa *sgrig*, "uspořádat, seřadit"), kde "*b*" je prefix, "*s*" nadepsané písmeno, "*g*" základní hláska, "*r*" podepsané písmeno, "*i*" znak pro samohlásku *i*, "*g*" postfix, "*s*" druhotný postfix, se transkribuje *dig* (a vyslovuje *dik*).

Další výslovnostní modality přesahující rámec této informace zde nejsou uváděny.

Tzv. *ccheg* ("tečka") vyznačující v tibetštině hranici slova-slabiky se v transliteraci zpravidla vypouští. Např. *lag pa* se transkribuje *lagpa* (a vyslovuje *lakpa*, "ruka").

Obr. 2 Titulní list tibetské gramatiky *Sum-ču-pa* a *Rtags-kji 'džug-pa*.

Fig. 2 The title page of the Tibetan grammar *Sum-ču-pa* and *Rtags-kji 'džug-pa*.

I. Podstatné jméno

1. Rozdělení na "části řeči" nelze v tibetském jazyce provést tak přesně, jako např. v jazycích indoevropských.

Jedno a totéž slovo (*de facto* slabika!) může sloužit jako: a/ jméno podstatné ("předmětové"); b/ jméno "přídavné", vyjadřující vlastnost či kvalitu; c/ jméno, vyjadřující činnost, děj.

Všechny tři kategorie (a/, b/, c/) jsou u tibetských gramatiků označovány jedním názvem *ming* (jméno); dále se pro kategorii a/ a b/ užívá názvu *dngos-ming* (ngöming, "jméno skutečnosti, reality, konkrétní"), zatímco pro kategorii c/ se užívá termínu *bja ba'i ming* (*čhawä ming*, "jméno činnosti"). Např. '*gro-ba* (dowa), může značit 1/ "chození, chůze"; 2/ "chodící, pohybující se" (= živá bytost); 3/ "chodit".

Tibetský výraz *ming* lze rozdělit na tři obecné skupiny:

1/ slova sloužící k označení jmen předmětů (věcí) a vlastností; 2/ slova používaná ve funkci slovesa; 3/ nesklonná slova-částice (partikule).

Pod vlivem staroindické gramatiky byly z tohoto obecného pojmu "jmen" dále vyčleněna "zájmena" *kun ming* (künming) nebo *ming cchab* (mingcchab).

Ming označující jména předmětů či věcí nerozlišují gramatický rod. K rozlišení pohlaví bytostí se používá speciálních termínů: **a/** kuň *rta* (ta) nebo hřebec *gseb* (seb), klisna, kobyla *rgod ma* (göma); **b/** nebo se to vyjádří připojením slov-formantů *pa*, *po*, *pho* (samec), *ma*, *mo* (samice). Např. kohout *bja pho* (čhapho), slepice *bja mo* (čhamo), chlapec *bu* (bu), dívka *bu mo* (bumo), Tibeťan *bod pa* (böpa), Tibeťanka *bod mo* (bömo), král *rgjal po* (gjalpo), královna *rgjal mo* (gjalmo).

2. Jmenné částice

Jmenný základ slova bývá často doprovázen jmennou částicí *pa*, *po*, *ba*, *bo*, *ma*, *mo*.

a/ V některých případech tvoří tyto jmenné částice se slovem-slabikou jeden celek. Např. *khang pa* (dům). Avšak ve složeninách tyto částice mizí. Např. *khang gñer* (khangñer, majordomus, správce domu), *lha khang* (lhakhang, dům boží, chrám).

b/ V případech, kdy se jmenné částice přidávají ke slovům, která je zpravidla nemají, dodávají slovu význam činitele (tzv. substantivizační partikule): ten, kdo nějakým způsobem předmětu vyjádřeného takovou částicí používá či s ním pracuje apod. Např. *rta pa* (tapa, koňar, jezdec na koni), *nang-pa* (nangpa, buddhista), *bon-po* (bönpö, bönist), *sa-skja-pa* (sakjapa, sakjapovec), *Cong-kha-pa* (Congkhapa, doslova "člověk z Cibulového údolí").

c/ V psaném jazyce je nejčastější částicí plurálu *mangcchig* (*mang-cchig*) částice *rnams* (nam), např. *mi rnams* (minam, lidé); v hovorovém jazyce je to částice *ccho* (ccho). Např. *rta ccho* (taccho, koně), *de ccho* (deccho, tamti). U kolektiv se užívá částice *khag* (khag, část, kategorie, několik). Např. *dpon khag* (pönkhag, úředníci, úřednictvo). V klasickém jazyce je to duálová částice *dag* (dag). Např. *de dag* (dedag, tamti).

Je-li jméno dále charakterizováno přívlastkem, případně ještě dále ukazovacím zájmenem, jež obojí stojí **za** jménem, následuje plurálová částice až za ukazovacím zájmenem. Např. *rta dkar po de ccho* (takarpo deccho, tamti bílí koně).

V současném psaném i hovorovém jazyce plurálovou částicí nahrazují výrazy *cchang ma* (cchangma, vše, všechno), *mang* (mnoho), *kun* (kün, vše). Např. *mi cchang ma* (lidé, lidstvo).

Následuje-li za jménem číslovka, zůstává jméno v singuláru: *mi gsum* (misum, tři lidé), *sde lnga* (denga, pět oddílů) atd.

3. Pády (1.-8.)

Systém deklinace jmen byl do tibetštiny převzat ze sanskrtu.

Podle toho se rozlišuje osm pádů (*rnam dbje brgjad*):

První pád *rnam dbje dang po* (nominativ);

druhý pád *rnam dbje gñis pa* (objektiv, akuzativ), zvaný též *las su bja ba* (pád předmětu či doplňku, vyjadřující cíl či směr);

třetí pád *rnam dbje gsum pa* (agenciál, instrumentál), vyjadřující u přechodných sloves činitele, nástroj;

čtvrtý pád *rnam dbje bži pa* (dativ);

pátý pád *rnam dbje lnga pa*, zvaný též *'bjung khungs* (originativ), vyjadřující zdroj, pramen, původ, příčinu (často ve smyslu agenciálu);

šestý pád *rnam dbje drug pa*, zvaný též *'brel sgra* (genitiv, posesiv či konektiv);

sedmý pád *rnam dbje bdun pa*, zvaný též *gnas gži* (lokativ, ablativ), vyjadřující, kde se co nachází (*rten gnas*), nebo kdy se co odbývá (*cche skabs*);

osmý pád *rnam dbje brgjad pa*, zvaný též *'bod pa'i sgra* (vokativ), vyjadřující zvolání či výzvu.

Jak se pády tvoří?

Připojením příslušné pádové koncovky k základu, tj. k nominativnímu tvaru. Přitom se uplatňují pravidla fonetických změn u náslovné (počáteční) hlásky dotyčných pádových částic.

V množném čísle se pádové koncovky připojují **za** částici množného čísla. Např. *de rnams kjis* (oněmi).

První pád (nominativ)

Definice: "Forma slova vyjadřující nezaměnitelný rozdíl (tj. zvláštnost) mezi podstatou (*ngo bo*) kterékoli věci, jež je v našem vědomí, a podstatou jiné věci". Z čistě formálního hlediska je to "pasivní" (nulový) gramatický tvar bez koncovky. Např. *ñi ma šar bjung* (slunce vyšlo), *thag pa čhad song* (provaz se přetrhl).

Druhý pád (objektiv, akuzativ)

Definice: "Vyjadřuje sféru, do níž děj přechází nebo v níž se odehrává". Tvoří se připojením některé ze sedmi pádových částic zvaných *la don*.

Mnemotechnická pomůcka tvarů a užití částic *la don*:

*su ru ra du na la tu/
la don rnam pa bdun jin te/
rnam dbje gñis bži bdun pa dang/
de ñid cche skabs rnams la 'džug
sa su ga ba drag mthar tu/
nga da na ma ra la tu/
'a dang mtha' med ra dang ru/
na la gñis ni gang du'ang 'džug*

Příklad objektivu: *bdag šar phjogs su 'gro* (jdu na východ).

Zvláštní případ objektivu představuje pád determinativ (též pád "totožnosti", **de ňid**), tj. pád doplňku ke slovesu. Tibetická definice: "Nelze-li předmět od činnosti oddělit, nebo když předmět s činností splývá v jednu podstatu, užije se pádu *de ňid*, u nějž je vztah slovesa k doplňku mnohem těsnější než u objektivu". Např. *me ru 'bar* (shořet v ohni), *sra bar bjed* (ztvrdnout), *legs par bšad pa* (dobře pravít).

DE ŇID

1/ Vytváří z adjektiva adverbium, plní funkci příslovce. Např. *legs par bltos* (dobře se dívej!), *žib tu dpjad* (podrobně zkoumat).

2/ Jmenná část je substantivum. Např. *groggs su 'dzin* (spřátelit se), *gčig tu sgril* (sjednotit se), *glu ru len* (zanotovat píseň).

3/ Jmenná část je adjektivum. Např. *legs su gjur* (zlepšit), *mang du spel* (zvětšovat, rozmnožovat).

Třetí pád (agenciál, instrumentál)

Definice: "Naznačuje spojení činitele s činností, přičemž vyjadřuje: 1/ činitele, nástroj činnosti; 2/ příčinu (u sloves tranzitivních): tím, že, protože, poněvadž, jelikož, ježto". Nejčastěji se překládá pasivní vazbou.

Pádové částice agenciálu:

s, jis stojí-li na konci slova samohláska

gis po koncovkách *-g, -ng*

kjis po koncovkách *-d, -b, -s*

gjis po koncovkách *-n, -m, -r, -l*

Např. *sangs rgjas kjis* (Buddhou /řečeno/), *mig gis ltos šig* (koukej očima!), *las kji dbang gis* (silou karmy), *jin pas* (poněvadž je), *mthong bas* (spatřiv, uviděv).

Příčinná věta může být zkonstruována takto:

kořen slova + *pa'i, ba'i* + některá z příčinných částic *rkjen gjis, stobs kjis, dbang gis*.

Čtvrtý pád (dativ)

Definice: "Z děje vyplývá objektu prospěch či užitek".

Pádové částice dativu:

la, su, r, ru, du, tu (oproti druhému pádu *las su bja ba* chybí pouze částice *na*). Např. *rta la čhu ster* (dát koni vodu).

Cíl děje: *nga ccho de ring khrom la glog brňan blta la 'gro rgju jin* (dnes půjdeme do města do kina).

Pátý pád (originativ)

Definice: "To, z čeho něco pochází, vyplývá. Odkud něco pochází - zdroj, pramen, původ; příčina".

Pádové částice originativu:

nas, las. Možno použít kteroukoli bez ohledu na koncovou hlásku předchozího slova. Např. a/ odkud něco pochází: *rgja mccho las* (z moře), *bod nas* (z Tibetu), *du ba mthong ba las me jod pa šes* (ze spatření kouře poznal, že existuje oheň).

b/ *rta las lhung* (spadnout z koně), *skas nas babs* (sestoupit ze žebříku), *šar phjogs nas 'od snang* (z východu prosvítá světlo).

Užití částice *las* k vyjádření **komparativu**. Důležité je seřazení slov: a/ nejdříve věc, ke které nebo se kterou se něco srovnává; b/ *las*; c/ věc, která je srovnávána; d/ vlastnost (kritérium), o kterou při srovnání běží. Např. *khji las rta che* nebo *rta khji las che* (kůň je **větší než** pes), *rta las bong gu chung* (osel je **menší než** kůň).

Nas spolu s *bar du* slouží jako spojka dvou věcí, přičemž znamená **od - do**. Např. *mgo nas rkang pa'i bar du* (od hlavy k noze /tj. k patě/), *lha sa nas pe čin bar du* (od Lhasy do Pekingy), *na ning nas da lo'i bar du* (od loňska do letoška), *gčig nas bču'i bar* (od 1 do 10), *šar nas nub kji bar du* (od východu na západ), *g.jas nas g.jon gji bar du* (zprava doleva).

Další užití částice *nas*:

Za slovesem v minulém čase naznačuje, že děj ještě neskončil a navazuje naň děj dalšího slovesa (přechodníková vazba): *jar lang nas skad čha bšad* (povstáv, promluvil).

Někdy plní funkci třetího pádu (agenciálu) *gis*, *kjis*, *gjis*, *s*: Např. *krung hwa mi dmangs spji mthun rgjal khab nas* (Čínskou lidovou republikou).

Šestý pád ('*brel sgra*, genitiv)

Definice: "Vyjadřuje vzájemné spojení, spojitost vlastníka s tím, co vlastní, spojitost části s celkem, spojitost vlastnosti s jejím nositelem".

Pádové částice genitivu:

i, *ji* po samohlásce

gi po *-g*, *-ng*

kji po *-d*, *-b*, *-s*

gji po *-n*, *-m*, *-r*, *-l*

Např. *bdag gi jab jum* (moji rodiče), *gser gji rgjan* (ozdoba ze zlata), *ri'i rce-mo* (vrchol hory).

Třetí (agenciál) a šestý (genitiv) pády jsou nazývány *i ldan gji rnam dbje* (pády se samohláskou *i*). Použití pádových částic *i* a *ji* se v poezii řídí potřebou veršové stavby. Kde třeba o slabiku méně, užije se *i*, kde třeba o slabiku více, užije se *ji*.

Sedmý pád (lokativ, ablativ)

Definice: "Vyjadřuje místo, na němž se co nachází, a také vztah vlastnictví." Srov. ruské "u menja jest").

Pádové částice lokativu:

su, *ru*, *r*, *du*, *la*, *tu* (jako u čtvrtého pádu s výjimkou částice *na*). Pravidla použití jako u druhého pádu. Např. *slob khang nang la* (ve třídě), *nga la dpe čha jod* (já mám knihu), *rdžes su mdžal jong* (na shledanou).

Zvláštní případy užití částic *la don*:

a/ v podmínkových větách (jestliže, kdyby, když, *-li*);

b/ ve větách odporovacích (ale, avšak, nýbrž, jenže, sice ale, a přece);

c/ ve větách příčinných, důvodových (protože, poněvadž, jelikož, ježto);

d/ v souvětích souřadných (spojky *a*, *i*, také, *jednak - jednak*).

V souvětích naznačuje, že děj první věty není ukončen a přechází do děje druhé věty (přechodníková vazba).

Osmý pád (vokativ)

Definice: "Oslovení ('*bod pa'i sgra*)".

Pádové částice vokativu: *kje, kwa je, kwa, wa je*.

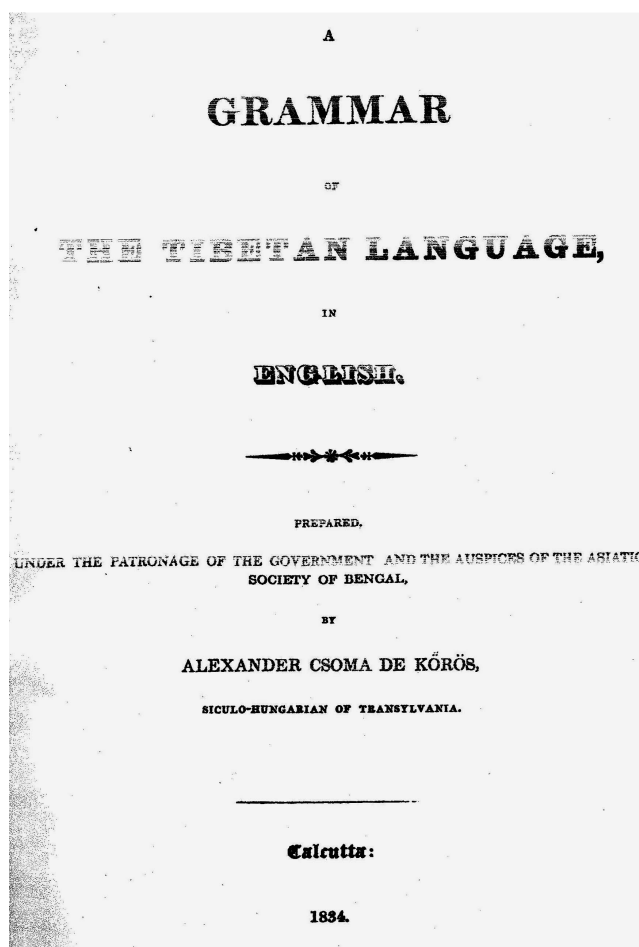
Staví se **před** oslovovanou osobu, její jméno apod. Někdy z důvodů rytmických ve verších lze částici postavit doprostřed, ba i na konec výrazu. Např. *kje rgjal po čhen po* (ó, velkokráli!), *kwa je gson dang grogs po blo bzang khjod* (hej, příteli Lozangu, slyš!).

4. Paradigma skloňování

Singulár (oko): Plurál (oči):

1. nominativ *mig oko mig rnams*
2. akuzativ *mig la* do oka, pro oko *la*
3. agenciál *mig gis okem kjis*
4. dativ *mig la oku la*
5. originativ *mig nas* z oka *nas*
6. posesiv *mig gi oka* (genitiv) *kji*
7. ablativ *mig la* v oku *la*
8. vokativ -0- -0- -0-

V současném hovorovém jazyce je trend používat u jmen zvláštních postpozic. Např. *rta'i rca la* (ke koni); *rta'i rca nas* (od koně); *khang pa'i nang la* (v domě, doma); *ri'i sgang la* (na hoře).

Obr. 3 Titulní list A. Csoma de Körösiho *A Grammar of the Tibetan language in English* (1834).

Fig. 3 The title page of *A Grammar of the Tibetan language in English* (1834) by A. Csoma de Körösi.

II. Přídavné jméno

V tibetštině nelze přesně rozlišovat mezi substantivy a adjektivy, lze mluvit pouze o jménech "předmětových" (= substantiva) a jménech "vlastnostních" (= adjektiva). Adjektiva se od substantiv liší pouze svým postavením ve větě a skloňují se stejně jako substantiva.

Typy adjektiv:

1/ Jednoslabičná adjektiva. Např. *spji* (obecný, veřejný), *bla* (vyšší), *stod* (horní), *smad* (dolní).

2/ Adjektiva vzniklá zdvojením a s vokální aliterací. Např. *čhal čhil* (vlnící se, čeřící se), *ha ne ho ne* (hloupý, tupý), *ha be ho be* (hltavý).

3/ Jednoslabičná adjektiva doplněná jmennými částicemi *pa*, *po*, *ma*, *mo*. Např. *dam pa* (svatý), *jags po* (dobrý), *čhen po* (velký).

4/ Adjektiva mající zdvojený tvar + jmennou částici. Např. *mer mer ba* (tenký, něžný).

5/ Tvary doplněné afixy s významem "mající, vlastní, s něčím": *čan*, *bčas*, *dang bčas pa*, *ldan*, *dang ldan pa*. Např. *gzugs čan* (mající tělo), *dbu čan* (s hlavou), *nor ldan* (bohatý), *stobs ldan* (silný).

Jiný afix: *mnga' ba*, *jod pa* s významem "mající". Např. *jon tan mnga' ba* nebo *jon tan jod pa* (mající dobré vlastnosti).

Další afixy: *ňan pa* nebo *rung* (vhodný k). Např. *za ňan pa* či *za rung* (jedlý).

Tvorba adjektivních záporných tvarů

1/ Připojením negativní částice *mi* k jmennému základu, a to buďto těsně **před** ním. Např. *mi brtan* (nestálý, nepevný), nebo **mezi** jméno a afix. Např. *rig mi ldan* (nevzdělaný).

2/ Připojením negativních tvarů *med* (nemítí) či *min* (nebýti) **za** jmenný základ. Např. *the cchom med pa* (nepochybný), *nor med* (chudobný, nezámožný), *'džiigs med* (nebojácný), *'čhi med* (nesmrtelný).

3/ Připojením perfektního tvaru *bral* (od slovesa *'bral ba*, "zbavit čeho, oddělit od"). Např. *bden bral* (nepravdivý, lživý).

Adjektivum (jakožto výraz "charakterizující") stojí **za** substantivem (jakožto výrazem "charakterizovaným") a přibírá rovněž tvar plurálu a pádové částice. Např. *rta nag po* (černý kůň), *mi bzang po 'di gsum nas* (od těchto tří dobrých lidí).

Formou neshodného přívlastku je postavení charakterizujícího slova ve tvaru druhého pádu **před** slovem charakterizovaným. Např. *rgjal po'i sras* též *rgjal sras* (králův syn, princ), *rgjal po'i cchab* též *rgjal cchab* (králův zástupce, regent), *lha'i khang* též *lha khang* (dům boží, chrám).

Komparativ se vyjádří pátým pádem (originativem) předmětu, se kterým se srovnání uskutečňuje. Např. *'di las čhen po red* (je větší než toto), *khji las rta čhung* (kůň je větší než pes).

K vyjádření **superlativu** slouží částice *šos* stavěná **za** adjektivum. Např. *jags šos* (nejlepší), *mang šos* (nejpočetnější).

Některá adjektiva mají samostatný tvar pro komparativ a pro superlativ. Např. *čhen po*, *čhe ba*, *čhe šos* (velký, větší, největší).

Kromě toho lze superlativ vyjádřit též pomocí příslovečných určení způsobu: *šin tu* (velmi), *ha čang* (velmi), kteréžto výrazy se staví **před** základní adjektivum. Např. *šin tu jags po 'dug* (je velmi dobré).

V hovorové řeči se často používají výrazy: 1/ *že skrag/ že drag* (strach, hrůza, děs), které se staví buďto **před** nebo **za** adjektivum. Např. *jags po že drag 'dug* (je strašně dobrý), *že drag jags po 'dug* (je úžasně dobrý); 2/ *dpe med srid pas* (bezpříkladně, jedinečně). Např. *dpe med srid pas jags po 'dug* (je bezpříkladně dobrý); 3/ superlativ lze někdy vyjádřit opisem: *gang kha'i dkjil nas* nebo *cchang ma'i nang nas* (ze všech, ze všeho nej).

Složená slova, kompozita (*sdud pa*)

Původně monosylabická tibetština se vlivem sanskrtu vyvinula v jazyk, v němž dvou- a víceslabičká slova převládají. Velké množství kompozit, zejména dvouslabičných, je toho typu, kde první komponent je v pádovém vztahu k druhému komponentu.

1/ Kompozita typu *pha ma* (otec matka) vyjadřují vztah mezi oběma částmi, který možno vyjádřit spojkou **a**. Např. *pha ma = pha dang ma, jab jum = jab dang jum* (otec **a** matka), *že skrag = že dang skrag* (úžas **a** hrůza).

2/ První člen je v pádovém vztahu k druhému členu. Např. *mi dbang = mi'i dbang po* (vládce lidí, vladař).

3/ Rozšířená je tvorba kompozit pomocí **synonym**. Obě části mají zhruba stejný význam, ale druhá část jakoby upřesňovala význam části první. Např. *sňan pa* (sláva) + *grags pa* (věhlas) --> *sňan grags* (reputace, věhlas), *glu* (píseň) + *gžas* (zpěv) --> *glu gžas* (zpěvy, písně).

4/ K vyjádření abstraktních pojmů slouží kompozita tvořená pomocí **antonym**. Např. *če* (velký) + *čhung* (malý) --> *če čhung* (velikost).

Jinou formou tvorby abstrakt představují slovice *ňid, čha, los*. Např. *stong pa ňid* (prázdno, prázdnota), *dkar čha* (bělost, běloba), *jags los* (kvalita, jakost).

III. Zájmena

Slova neoznačující samu osobu, věc nebo vlastnost, nýbrž je zastupují, se tibetsky nazývají *kun ming* (jméno /stojící/ **za** všechno)", *ming cchab*, (zastupující jméno), tj. jméno fungující místo někoho, něčeho.

Rozdělení zájmen: 1/ osobní, 2/ zvrtná, 3/ přivlastňovací, 4/ ukazovací, 5/ tázací, 6/ neurčitá (negativní).

V hovorovém jazyce zájmena nerozlišují rody maskulinum, femininum, neutrum. V psaném jazyce existuje rozlišení: *kho bo* (já, m.), *kho mo* (já, f.). Pro 3. osobu se někdy používá tvarů *pho* (samec), *mo* (samice). Např. *mos ga re lab kji 'dug* (co říká ona?).

Množné číslo se vyjadřuje pomocí plurálových částic: *rnams, čag, rnams čag, ccho, rnam ccho*. Duál pomocí částice *dag*.

Osobní zájmena

První osoba: *bdag, kho bo, kho mo, nga, nga rang, nged, ngos, nga rnams ccho*. V epistolárním stylu: *phran* (já, doslova: "nízký, ubohý").

Druhá osoba: *khjod* (ty), *khjed* (vy).

Třetí osoba: *kho, kho pa, kho ma, khong*, plurál *kho ccho, kho rnams ccho, pho* (on), *mo* (ona).

V současném jazyce se osobní zájmena často užívají se zvrtnou částicí *rang* (sám): *nga rang* (já sám), plurál *nged rang* (my sami), *khjed rang, kho rang, kho rang ccho*. V důrazné podobě *nga rang rang* (já samotný).

Skloňování osobních zájmen já, my:

1. *bdag nga nga ccho*
2. *bdag la nga la (ngar) nga ccho la (nga cchor)*
3. *bdag gis ngas nga cchos*
4. *bdag la nga la nga ccho la*
5. *bdag las nga nas/las nga ccho nas/las*
6. *bdag gi nga'i nga ccho'i*
7. *bdag la/tu nga la nga ccho la*
8. -0- -0- -0-

Při skloňování zájmen se v 5. a 7. pádu často užívá částice *rca* (kořen, základ), stojící v genitivním tvaru. Např. *nga'i rca nas* (ode mne), *nga ccho'i rca nas* (od nás), *nga'i rca la* (u mne), *nga ccho'i rca la* (u nás).

Osobní zájmeno může být doplněno číslovkou **gñis** (dva). Např. *kho gñis* (oni dva, oba, oni spolu), *nged rang gñis* (my dva, já a ty, my oba).

Zájmena zvratná

Tvoří se připojením částic *ñid*, *rang*. Např. *bdag ñid*, (já /sám/), *nga rang* (já /sám/). Protože tvaru *nga rang* se užívá ve významu zdůrazněného osobního zájmena **já**, v hovorové řeči se částice *rang* **zdvojuje**. Např. *nga rang rang gis bjas pa jin* (udělal jsem to já sám, tj. nikdo jiný).

Zájmena přivlastňovací

Namají samostatný tvar, a užívá se genitivního tvaru osobních zájmen. Zpravidla stojí **před** jménem, ke kterému se vztahují. Např. *bdag gi*, *nga'i* (můj), *dpe čha 'di su'i dpe čha red* (čí je tato kniha?), *nga'i ma red*, *khong gi red* (moje není, je jeho), *'di nga'i don dag red* (to je moje věc).

Zájmena ukazovací

Tvary: *'di* (ten, ta, to), *'di rnams*, *'di dag*, *'di ccho* (tito, tyto, tato); *de* (onen, ona, ono). Obě se stavějí **za** jméno. Např. *bu mo 'di* (tato dívka), *khang pa de* (onen dům), *mi de ccho* (tamti lidé).

V hovorovém jazyce bývají někdy doplněny emfatickými (zdůrazňujícími) částicemi *ka*, *rang*. Např. *'di ka* (ten samý, právě ten), *de rang* (on sám, právě onen).

V hovorovém jazyce se pro tamten užívá tvaru *pha gi*, plurál *pha ccho* (tamti). Opozitum k tomu je *ha gi* (ten zde).

Skloňování *pha gi*:

pha gi, *pha gir* (*pha gi'i rca la*), *pha gis*, *pha gi la*, *pha gi'i rca nas*, *pha gi'i*, *pha gi'i rca la*.

Ukazovací zájmeno + morfém **'dra** (podobný, stejný jako). Např. *'di 'dra* (takový, jako tento), *de 'di dra ma red* (není to takové).

Zájmena tázací

Tvary: univerzální *gang* (kdo, co, který, jaký?), *su* (kdo? pro životné), *či/dži* (co? pro neživotné), *ga re* (co?), *ga dus* (kdy?); případně složené tvary s pomocí částice *žig*. Např. *su žig* (kdo, který člověk?), *či žig* (co, něco?).

Tázací zájmena *gang* a *či* ve spojení s pomocnými nebo významovými morfémy vytvářejí celou řadu nejrůznějších tázacích výrazů. Např. *gang du*, *gang la* (kde, kam?), *gang nas* (odkud?), *ga cchod* (kolik?), *ga re'i don dag la* (pro co, proč?), *ga re'i nang la* (v čem?, kde?), *či/dži cam* (kolik?), *či/dži ltar* (jak?).

Zájmena neurčitá

Tvoří se pomocí koncesivních (přípustkových) částic *jang* nebo *gang*. Např. *su jang*, *su gang* (kdokoli, každý), *či jang* (cokoli, vše), *gang jang* (cokoli, vše).

Ve spojení se **záporem** znamenají nikdo, nic. Např. *'dir mi su jang bslebs ma bjung* (sem nepřišel nikdo), *da ltar bar la mi bslebs bjung* (do teďka nepřišel).

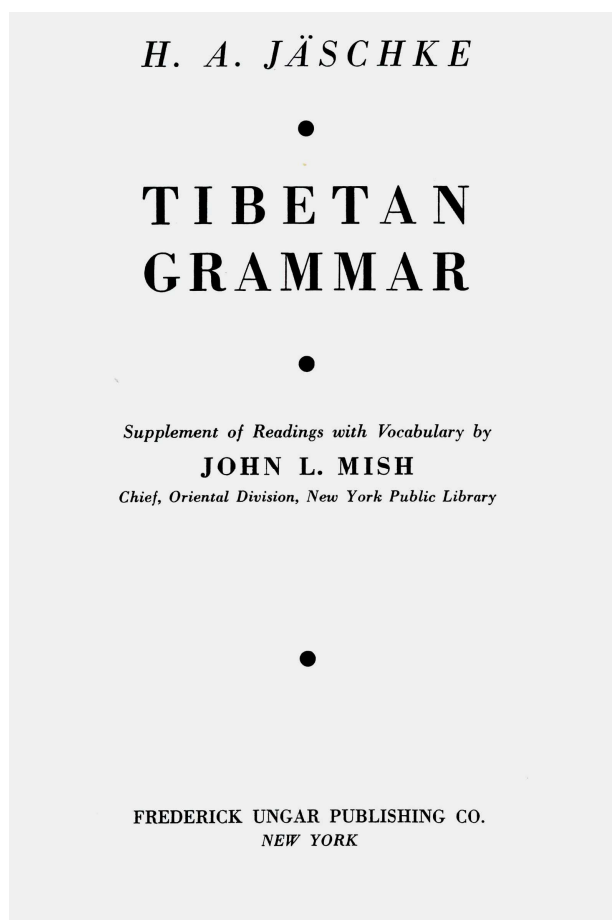
Zájmenná adjektiva se stavějí **za** výraz, který charakterizují. Např. *mi gžan pa gčig* (nějaký cizí člověk), *mi cchang ma* (všichni lidé), *khong ccho gang kha* (oni všichni), *sku ngo lhan rgjas* (v oslovení: všichni přítomní dohromady!).

Příслови:

lung pa re re skad lugs/čig re

bla ma re re čhos lugs/čig re/

Každý kraj svůj dialekt,
každý lama svou Dharmu.

Obr. 4 Titulní list H. A. Jäschkeho *Tibetan Grammar* (z vydání 1954).

Fig. 4 The title page of *Tibetan Grammar* of H. A. Jäschke (reprinted in 1954).

IV. Číslovky (ang grangs)

Tak jako přídavná jména (přívlastky) i číslovky se stavějí **za** jméno, ke kterému se vztahují. Stojí-li za substantivem jméno přídavné, je číslovka až na samém konci a eventuálně přijímá také pádové koncovky. Např. *mi gñis* (dva lidé), *mi čhen po gsum gji* (tří velkých lidí).
U cifer existuje decimální systém.

Číslovky základní

Číslovky **1-10**: *gčig, gñis, gsum, bži, lnga, drug, bdun, brgjad, dgu, bču*.

Číslovky **11-19** se tvoří připojením jednotek (1-9) k číslovce *bču*, resp. *bčo*: *bču gčig, bču gñis, bču gsum, bču bži, bčo lnga, bču drug, bču bdun, bčo brgjad, bču dgu*.

Při tvoření dalších základních číslovek se k desítkám (20, 30 atd. až 90) připojují jednotky, přičemž se mezi desítky a jednotky staví jakási spojovací částice.

Číslovky **20-100**: *ni šu, sum ču, bži bču, lnga bču, drug ču, bdun ču, brgjad ču, dgu bču, brgja*.

Spojovací částice

21-29 *ni šu rca* nebo *ner* (bez částice)

31-39 *sum ču so*

41-49 *bži bču že*

51-59 *lnga bču nga*

61-69 *drug ču re*

71-79 *bdun ču don*

81-89 *brgjad ču gja*

91-99 *dgu bču go*

V hovorovém jazyce se však např. místo *bži bču že gsum* říká pouze **že gsum** (43), místo *bdun bču don dgu* pouze **don dgu** (79) apod.

Stovky (*brgja*): 100 *brgja thams pa* (rovných sto), 200 *ñis brgja*, 107 *brgja dang bdun*, 203 *ñis brgja dang gsum*, 357 *sum brgja dang lnga bču nga bdun*, 560 *lnga brgja rca drug ču* atd.

Tisíce (*stong, stong phrag*): 1000 *čhig stong* nebo *stong phrag gčig*, 1981 *čhig stong dgu brgja brgjad ču gja gčig*, 2000 *ñis stong* nebo *stong phrag gñis*, 2014 *ñis stong bču bži*, 3000 *sum stong* nebo *stong phrag gsum*.

Vyšší číslovky: 10 000 *čhig khri* nebo *khri gčig*, 20 000 *ñis khri* nebo *khri gñis*, 100 000 *čhig 'bum, 'bum gčig* nebo *brgja stong*, 1 000 000 (milion) *sa ja (gčig)*, 10 000 000 (deset milionů) *bje ba gčig*, 100 000 000 (sto milionů) *dung phjur gčig*, 1,000 000 000 (miliarda) *ther 'bum*, 10 miliard *ther 'bum čhen po*.

U stovek, tisíců, desetitisíců a stotisíců se přidává multiplikativní (kolektivní, hromadná) partikule **phrag**. Např. 1200 *brgja phrag bču gñis*, 68 000 *drug khri brgjad stong phrag*.

Číslovky řadové

Tvoří se připojením k základní číslovce částic *pa, po* (s výjimkou číslovky 1. "první", *dang po*). Např. 11. *bču gčig pa*, 22. *ni šu rca gñis pa*, 33. *sum ču pa*, 100. *brgja pa* atd.

Při numeraci (paginaci) stran, svazků, částí, dílů apod. se používá číselných hodnot písmen třicetislabičné tibetské abecedy:

1-30 *ka a*, **31-60** *ki i*, **61-90** *ku u*, **91-120** *ke e*, **121-150** *ko o*;

151-180 *kwa awa*, **181-210** *kwi iwi*, **211-240** *kwu uwu*, **241-270** *kwe ewe*, **271-300** *kwo owo*;

301-330 *kam om*, **331-360** *kim im*, **361-390** *kum um*, **391-420** *kem em*, **421-450** *kom om*;

451-480 *kwam owam*, **381-410** *kwim iwim*, **411-440** *kwum uwum*,

441-470 *kwem ewem*, **471-500** *kwom owom*.

Číslovky kolektiva (*cchogs pa'i grangs*)

Tvoří se přidáním částic *ka*, případně *čhar* k základní číslovce. Např. *gñis ka* (oba dva, dvojice), *gsum čhar* (tré, trojice), *bdun ka* (sedmero, sedmice, skupina o sedmi jedincích), *bču gčig ka* (jedenáctka), *nga ccho gsum ka* (my tři, nás três).

Sem patří též základní číslovky doplněné pomocnou částicí *po*. Např. *gsum po* (trojice, celek tvořený ze tří, trojka), *bu drug po* (šestero synů), *mi lnga po* (pětičlenná skupina, pěťice).

Číslovky distributiva (*so sor dbje ba'i grangs*)

Tvoří se zdvojením základní číslovky, někdy navíc připojením k výrazu přičestí minulého *bjas nas*. Např. *gsum gsum* (po třech, trojmo), *gñis gñis bjas nas* (po dvou, vždy dva a dva), *khang pa re re la khang mig gñis gñis jod* (v každém domě je po dvou místnostech).

Zlomky (*čha rcis*)

"Polovina" *phjed ka*. Např. *gčig dang phjed ka* (jeden a půl), *phjed dang gñis* (půldruhého, s půlkou dvě; srov. s naším "půldruhého" kila", tj. jedno kilo celé a z druhého půl), *bču gčig dang phjed ka* (jedenáct a půl), totéž co *phjed dang bču gñis* (půl do dvanácti).

Zlomky se tvoří pomocí částic *čha* (část, díl) nebo *zur* (roh, hrana, úhel, kout). Např. *gsum čha* nebo *gsum zur* (třetina), *bži čha gsum* (tři čtvrtiny), *lnga čha bži* (čtyři pětiny), *bdun čha* (jedna sedmina). Ale *čha bdun* (sedm dílů)!

Číslovky neurčité

Označují neurčité množství. Např. *mang po* (mnoho), *ňung ba* (málo), *kha šas* (několik), *'ga'*, případně *'ga' žig* (několik).

Základní početní úkony

1/ Sčítání (*bsdoms rcis*)

a/ Pomocí slovesa *bsres pa*, perfektivum od *sre ba* (přidat, přimísit, doplnit, spojit). Např. *gsum dang lnga bsres pas brgjad* (3 + 5 = 8).

b/ Pomocí slovesa *bsdoms pa*, perfektivum od *sdom pa* (spojit, svázat, přidat). Např. *bži dang lnga bsdoms pas dgu* (4 + 5 = 9).

c/ Pomocí slovesa *bjas na*, perfektivum od *bjed pa* (dělat). Např. *gñis dang bži bjas na drug* (2 + 4 = 6). Otázka: *gñis dang bži ga cchod red* (kolik je 2 a 4 ?).

2/ Odčítání ('then rcis)

Pomocí slovesa 'then pa (táhnout, stahovat, odtahovat). Např. *ñis brgja dgu bču 'then na ga cchod red* (kolik je 200 bez 90 ?), *bču bdun nas gsum 'then na bču bži* (17 - 3 = 14).

3/ Násobení (bsgjur rcis)

a/ Otázka: *bdun lnga la bsgjur nas ga cchod red* (Kolik je 7 x 5 ?), *lnga bču drug gis bsgjur nas ga-cchod red. sum brgja tham pa red* (Kolik je 50 x 6 ? Rovných 300).

b/ **krát** (*thengs, thengs ma, cchar, lan, lan grangs*). Např. *thengs gčig* nebo *lan-čig* (jedenkrát), *thengs gñis* (dvakrát), *thengs ma bži* (čtyřikrát), *gñis thengs gsum la drug* (dvakrát tři je šest).

4/ Dělení (bgos rcis)

bgos, perfektum od *bgod pa* (dělit). Otázka: *drug ču dum bu bži la bgos na ga cchod red* (Kolik je šedesát děleno čtyřmi?). Odpověď: *drug ču dum bu bži la bgos na bčo lnga* (Šedesát děleno čtyřmi je patnáct).

V. Sloveso

Tibetské sloveso je ve skutečnosti "jméno činnostni" - *bja ba* (konání), *bja ba'i ming* (jméno konání), *las cchig* (slovo pro činění).

Vyjadřuje se:

a/ V přítomném čase pomocí částice *gi jod* (u 1. osoby), např. *nga 'gro gi jod* (já jdu); pomocí částice *gi 'dug* (u 2. a 3. osoby), např. *khjod 'rang 'gro gi 'dug* (ty jdeš), *khong 'gro gi 'dug* (on jde).

b/ V minulém čase pomocí minulého slovesného tvaru + *pa jin*. Např. *nga phjin pa jin* (šel jsem).

c/ V budoucím čase pomocí přítomného slovesného tvaru + *gi jin*. Např. *nga 'gro gi jin* (půjdu).

SLOŽENÁ SLOVESA

jsou v tibetštině značně rozšířená. Tvoří je jméno nebo složené slovo, příslovce a sloveso pomocného významu.

Pomocným slovesem jsou nejčastěji slovesa *bjed pa* (dělati), *rgjag pa* (tlouci, bušit), *gtong ba* (posílat). Např. *las ka bjed pa* (dělat práci), *skad čha bjed pa* (mluvit), *me mda' rgjag pa* (střílet), *mgo skor gtong ba* (balanutit).

U složených sloves tvořených podstatným jménem + slovesem pomocného charakteru se **negativní tvar** vyjadřuje zápornkou *mi*, stavěnou **před** sloveso. Např. *the cchom za ba* (pochybovat), *the cchom mi za ba* (nepochybovat).

SLOVESNÉ TVARY

1/ Přítomný čas (*da lta ba*) - nemá préfix ani druhotný postfix (*jang 'džug sngon 'džug gñis ka med*);

2/ Minulý čas (*'das pa*) - má préfix i druhotný postfix (*jang 'džug sngon 'džug gñis ka jod*);

3/ Budoucí čas (*ma 'ongs pa*) - má préfix, ale nemá druhotný postfix (*sngon 'džug jod pa la jang 'džug med*);

4/ Rozkazovací způsob (*skul cchig*) - má druhotný postfix, ale nemá préfix (*jang 'džug jod pa la sngon 'džug med*).

Příklady:

prézens perfektum futurum imperativ význam

sgom-bjed bsgoms zin bsgom bja sgoms šig meditovat

srung bsrungs bsrung srungs chránit

slob bslabs bslab slob učit se

rcig bsrcigs brcig rcigs stavět

SLOVESNÉ TŘÍDY (*rigs*)

U tradičních tibetských gramatiků se rozlišují dvě slovesné třídy:

1/ Slovesa vyjadřující děj zaměřený na předmět, cíl. Významově odpovídají slovesům přechodným (tranzitivním). U sloves tohoto typu je podmět (činitel) vždy ve třetím pádu (instrumentál, agenciál). Např. *ngas gtong gi jod* (já posílám), *ngas bjed kji jod* (já dělám), *ngas bjed rgju jin* (udělám).

2/ Slovesa vyjadřující děj zaměřený na osobu mluvčího odpovídají významově slovesům nepřechodným (intransitivním). U sloves tohoto typu je podmět (činitel) vždy v prvním pádu. Např. *nga dga'* (raduji se), *nga ňal* (spím).

INFINITIV

Formálně infinitiv v tibetštině neexistuje a kryje se prakticky s přítomnou formou slovesa *bjed pa* (dělati).

V současné hovorové řeči se ke slovesu přidá afix *gag* (ze spisovného *par* nebo *bar*). Např. *nga dpe čha len ká* (= *par* --> *ká*) *phjin pa jin* (šel jsem si půjčit knihu), *las ka bjed par* (= *par* --> *ká*) *rgjugs* (jdi pracovat!), *kha lag za bar rgjugs* (běž jíst!), *ltad mo lta bar 'gro* (jdi se podívat!).

PŘÍTOMNÝ ČAS

vyjadřuje děj právě probíhající. Rozlišují se v něm dva druhy: prostý prézens a durativní (trvající, probíhající) prézens.

1/ Prostý prézens má formu buďto krátkou *bdag 'gro'o* (já chodím), nebo rozvinutou pomocí pádových částic. U první osoby (singuláru i plurálu) se u slovesa "býti" použije částic *ki, kji, gi, gji + jod*. Např. *nga 'gro gi jod* (jdu), *nga ccho 'gro gi jod* (jdeme). U druhé a třetí osoby (singuláru i plurálu) se užije těchže částic + *'dug*. Např. *khjod rang phebs kji 'dug* (ty jdeš), *khong 'gro gi 'dug* (on jde).

V tázacím tvaru je to u první a druhé osoby *jod pas*, u třetí osoby *'dug gas*.

V záporu u první osoby *med*, u druhé a třetí osoby *mi 'dug*.

U otázky v záporu je to u první a druhé osoby (singuláru i plurálu) *med pas*, u třetí osoby *mi 'dug gas*.

Ve druhé a třetí osobě se často užívá tvaru *khong 'gro gi jod pa red* (*jog red, jo'o red*). Obsahuje prvek nepravděpodobnosti, nejistoty, nevíry, mluvčí nemá pro svůj výrok svědka (srov. angl. "it is said that, it is reported that").

2/ Durativní přezens nazačuje trvání děje či stavu (naznačení děje v daný okamžik právě probíhajícího).

a/ Tvoří se dvakrát opakováním slovesného kmene v minulém tvaru. Např. *nga bsdad bsdad pa jin* (právě se nacházím), *khong bsdad bsdad pa red* (právě se nachází).

b/ Připojením částice *mus* ke slovesnému kmeni. Např. *nga las ka bjed mus jin* (pracuji), *khong lha sar bsdad mus pa red* (on přebývá ve Lhase). - S obdobnými tvary tázacími v plurálu i v záporu.

c/ Pomocí částice *bžin pa + jod'dug*. Např. *nga 'gro bžin pa* nebo *bžin jod* (pokračuji v chůzi, chodím), *nga bjed bžin pa/jod* (dosud dělám).

d/ V psaném jazyce se staví tvary *kjin, gjin, gin, mčhis* (perfektum od *mčhis*, existovat, být) za sloveso v minulém tvaru. Např. *scol gjin mčhis* (dává a dává), *smon lam 'debs kjin song* (modlíce se, jděte!, anebo modlete se a jděte!).

e/ Opisem pomocí výrazu *ma čhad par* (nepřetržitě, pořád, nepřerušovaně). Např. *khong phjag las ma čhad par gngang gi 'dug* (on nepřetržitě pracuje).

MINULÝ ČAS

Existují tři druhy preterita: 1/ imperfektum, 2/ perfektum, 3/ olim-perfektum.

1. Imperfektum, vyjadřující děj nedávno, právě proběhlý (a dosud neukončený), přecházející "z minula" do "současna", (doznívající).

a/ V psaném jazyce je imperfektum totožné s tvarem minulého času. Např. *smras so* (pravil, děl), *dris so* (otázal se).

b/ V současném psaném i hovorovém jazyce převládají rozvinuté tvary minulého času + jmenná částice *pa jin* (u první osoby), případně *pa red* (u druhé a třetí osoby). Např. *nga (ccho) phjin pa jin (jin pas, jin pa min, min pas)* (šel, šli jsme, nešel jsem, nešli jsme, nešel jsem? nešli jsme?); *khjod rang (ccho) phebs pa red (jin pas, ma red, ma red pas)* (ty jsi šel, šel jsi? nešel, nešel jsi); *khong (ccho) phjin pa red (red pas, ma red, ma red pas)* (on šel, šel on?, nešel, nešel?).

2. Perfektum, vyjadřující minulý čas děje dokonaneho, zakončeného či dovršeného. Tvoří se pomocí minulých forem sloves označujících zakončení, dovršení děje. Např. *cchar* (perfektum od '*cchar ba*, ukončit, dovršit), *grub* (perfektum od '*grub pa*, totéž jako *cchar*), *bjung ba* (perfektum od '*bjung ba*, státí se), *bžag* (perfektum od '*džog pa*, položit, postavit), *zin* (perfektum od '*dzin pa*, dovršit, dosáhnout, uchopit), *song* (od '*gro ba*, jít, chodit).

Tyto tvary se připojují bezprostředně **za** slovesný základ v minulém tvaru. Např. *ngas mthong bjung* (viděl jsem), *khong phebs song* (on přišel), *khong phjin bžag* (on odešel).

Někdy se tato pomocná slovesa zdvojují. Např. *phebs grub song* (odešel), *phebs cchar bžag* (odešel).

V hovorovém jazyce se užívá rozvinuté formy. Např. *nga phjin cchar pa jin* (odešel jsem), *khjod rang phebs cchar pa red* (ty jsi odešel), *khong phjin cchar pa red* (on odešel).

3. Olim perfektum, vyjadřuje minulý čas s odstínem dávnosti. Tvoří se připojením morfému *mjong* (trpět, zažívat, strádat) ke kořenu slovesa v přítomném čase. Např. *nga bod la 'gro mjong* (chodíval jsem /dříve/ do Tibetu), *'di 'dra gzigs mjong nam/ngas* (viděl-li jsi kdy něco takového?).

V hovorovém jazyce se setkáváme s rozvinutými formami. Např. *khong 'gro mjong ba red* (chodíval, býval).

BUDOUCÍ ČAS

Futurum se v psaném jazyce tvoří přidáním morfému *gjur* (budoucí čas slovesa '*gjur ba*, stávat se) ke slovesnému kmeni ve tvaru budoucím (existuje-li), opatřeném *de ňidem*. Např. *ngas mthong bar gjur ro* (uvidím), *khong gtang bar gjur* (on pošle).

Další způsoby tvoření budoucího času:

1/ Ke slovesnému kmeni v budoucím čase opatřeném *de ňidem* se připojí morfém *bja* (budoucí přičestí od slovesa *bjed pa*, co má či bude uděláno). Např. *nga dga' bar bja* (zaraduji se).

2/ Připojením ke slovesnému kmeni morfému *jong* (přicházet). Např. *nga dga' jong* (budu se těšit), *mthong jong* (uvidí se), *mdžal jong* (setká se, "nashledanou"). V hovorovém jazyce se morfém *jong* připojuje ke slovesnému kmeni ve tvaru minulého času. Např. *nga phjin jong* (půjdu), *ngas bjas jong* (udělám).

3/ Nejproduktivnější způsob je připojením ke slovesnému kmeni v přítomném nebo budoucím čase pádových částic *kji*, *gi*, *gji* a spony *jin* (u první osoby singuláru a plurálu), či *red* (u druhé a třetí osoby jednotného a množného čísla, jako u minulého času, ale bez *pa*). Např. *nga 'gro gi jin* (půjdu), *khong 'gro gi bjed kji red* (on půjde).

Paradigma (singulár a plurál):

Výpověď: Otázka:

1. osoba *gi jin (min) jin pas min pas*

2. osoba *gi red (ma red) jin pas min pas*

3. osoba *gi red (ma red) red pas ma red pas*

4/ Připojením morfému *rgju* ke slovesnému kmeni v přítomném čase + spon *jin* (*min/man*, *man pas*) u první osoby (sg. i pl.) a *red* (*ma red*, *red pas*, *ma red pas*) u druhé a třetí osoby (sg. i pl.) se naznačuje, že děj už už nastává, případně obsahuje prvek pochybnosti. Např. *nga 'gro gju jin* (asi přijdu), *khong 'gro rgju red* (už odchází), *za čhas da lta 'bjor rgju red* (teď /už/ se bude podávat jídlo).

5/ "Bezprostřední" futurum se tvoří připojením slova *ňan* (být schopen), *mkhan*, v hovorém jazyce zní *ngan* (být s to) ke slovesu v přítomném čase. Např. *nga 'gro ňan/mkhan/ jin* (chystám se jít; srov. angl. "I'm about to go"), *khong 'gro ňan red* (chystá se jít).

IMPERATIV

V psaném jazyce se rozkazovací způsob vyjadřuje zvláštním slovesným kmenem, tvořeným zpravidla:

a/ změnou kořenové (iniciální) hlásky v aspirátu;

b/ změnou kořenové samohlásky a -->o, e -->o. Např.

gton ba thong (pošli!)

'gengs pa khong (naplň!)

bjed pa bjos (udělej!)

lta ba ltos (hleď!, koukej!)

V některých případech je tvar imperativu shodný s kmenem přítomného a minulého času. Např. *bžugs* (přezent, perfektum), "sedni! sedněte si!", *song* (perfektum od '*gro ba*), "jdi! jděte!", *žus* (perfektum od *žu ba*), "popros!, požádej!".

V současném psaném jazyce a také v řeči zdvořilostní se často setkáváme se zakončením imperativu morfologickými částicemi připojovanými k slovesnému tvaru přítomnému + *čig*, *šig*, *žig*. Např. *gsungs šig* (řekni!, řekněte!), *šod čig* (rci!), *lab čig* (řekni!, řekněte!).

V řeči hovorové se užívá tvaru *šog* (imperativ od slova *'ong ba*, přicházet). Např. *khjer šog* (přines!), *'dir šog* (pojď sem!).

U řady sloves se užívá přítomný tvar ve funkci imperativu. Např. *phebs* (jdi!), *bžugs* (posad' se!).

ZDVOŘILOSTNÍ MLUVA

má několik speciálních forem uctivé výzvy se slabým odstínem příkazu či vybídky.

Univerzální *dang*. Např. ve slovech *ltos dang* (hled', podívej se!), *song dang* (jdi!), *gsung dang* (řekni!), *zo dang* (jez!).

ang nebo á. Např. *bjed ang* (dělej!), *'dir šog ang* (pojď sem!), *ngar rogs gnang ang* (pomoz mi!), *ga le phebs ang* (jděte v míru! - k odcházejícím), *ga le bžugs ang* (zůstávejte v míru! - k zůstávajícím).

rogs gnang (ve skutečnosti zní "rónangs"). Např. *gsung rogs gnang* (pověz prosím!), *phebs rogs gnang* (přijďte prosím!).

rogs gjis (imperfektum od slovesa *bgjid pa*), totéž co výše, vůči osobě níže postavené (*gjis*, imperfektum od *bgjid pa*, dělat, činit, působit). Např. *'di bjed rogs gjis* (udělej to, prosím!), *kho la lab rogs gjis* (promluv s ním prosím!).

dgos (muset, je třeba). Např. *bžugs ldan 'džags dgos* (posad'te se prosím!)

K výše vyjmenovaným tvarům uctivého příkazu patří i forma s *na*, připojovaná k přítomnému, minulému a budoucímu času s odstínem "podmínky" (jestliže, nepřímý požadavek, doporučení). Např. *da lta čhibs bsgjur gnang na* (což jít nyní), *gsol dža čig bzos na* (udělal byste trochu čaje), *'dir khjug cam čhibs bsgjur gnang na* (přišel byste sem na chvíli).

NEGATIV

zákaz se tvoří vložení částice *ma* před imperativ. Např. *'di 'dra ma bjed* (nedělej tak!), *ma 'gro* (nechod'!), *da 'gro mi dgos* (ted' netřeba chodit, ted' raději nechod'!).

PŘÍČESTÍ

a/ Příčestí přítomné vyjadřuje vlastnost děje existující v daný moment. Tvoří se přidáním pomocného slovesa *bjed* (dělat) k významovému slovesu v přítomném čase. Např. *'gro bjed kji jod* (jdoucí), *smra bjed* (mluvící).

Jinou formu představují substantivizující částice *mkhan* (v psaném jazyce a v nářečích Cangu a Khamu), a *ňan* (být s to, moci; v hovorových nářečích v provincii Ü). Např. *las-ka bjed mkhan* (práci dělající, pomocník), *ňo mkhan* (kupující, kupec), *las ka 'di bjed mkhan kho red* (on je ten, co dělá tuto práci), *ji ge 'di bri mkhan nga jin* (já jsem písařem tohoto dopisu).

Nadávka: pha ša za mkhan (ňan), "žrout masa z otce".

b/ Příčestí minulé má tvar minulého času. Např. *bjas pa* (učiněný), *kha sang ji ge btang pa de* (ten včera odeslaný dopis), *deb 'di ngas kha sang brlags pa de red* (to je sešit, mnou včera ztracený).

c/ Příčestí minulé trpné se tvoří tak, že slovesný kmen minulého času je v genitivu a stojí před předmětem, na který se děj vztahuje. Např. *ngas bris pa'i ji ge* (mnou napsaný dopis), *ngas klogs pa'i dpe čha* (mnou přečtená kniha).

d/ Příčestí budoucí se tvoří připojením částice *bja* (budoucí čas slovesa *bjed-pa*, dělat), resp. *rgjud* ke slovesnému kmeni. Např. '*gro bja'i lam* (cesta, po níž se půjde), *sang nin ji ge gtong rgju de* (ten dopis, který bude zítra odeslán).

Formy příčestí se skloňují jako podstatná jména. Pádové koncovky se připojují za *bjed* (*mkhan*, *ňan*): *kji*; *pa* (*ba*); *pas*; *bja* (*rgju*) *bjar*.

SLOVESNÝ ROD

Nerozlišuje se formálně činný a trpný rod a nemá žádné speciální morfologické částice. Trpný rod se tvoří pomocí zvláštní gramatické konstrukce, v níž podmět (tj. osoba, na kterou se děj vztahuje) stojí v nominativu. Např. *nga brdung bjung* (byl jsem bit), *nga bsad song* (jsem zabit, mrtev).

PŘECHODNÍK

K vyjádření neurčité slovesné kategorie, která vystihuje děje doprovázející nebo doplňující jiný děj vyjádřený určitým slovesem, se užívá různých částic.

A/ Přechodník přítomný slouží k vyjádření děje současného s kterýmkoli časem (přítomným, minulým, budoucím).

Tvoří se tak, že ke slovesnému kmeni se připojují částice *cing* (po *g*, *d*, *b*), *šing* (po *s*), *žing* (po samohláskách a postfixech *ng*, *n*, *m*, '*a*', *r*, *l*). Používá se toliko v psaném jazyce a slouží k vyjádření děje, který je současný (souběžný) s dějem vyjádřeným hlavním slovesem (anebo mu poněkud předchází). Např. *ngu žing mnar cchul brdžod* (plakaje vypověděl o svém hoři), *dris šing bros* (zeptal se a odběhl), *bslebs šing bsdad* (přišel a posadil se).

Tutéž funkci má i částice *la*, vyjadřující děj probíhající souběžně s dějem hlavním. Např. *song la ltos šig* (přiď a podívej se!).

Jinou formou vyjádření přítomného přechodníku je aplikace částic *lhag bčas*: *ste* (po *g*, *ng*, *b*, *m*, '*a*', a po samohláskách), *te* (po *n*, *r*, *l*, *s* a *da drag*), *de* (po *d*) ke slovesnému základu v přítomném či perfektním tvaru. Např. *methong ste* (vida), '*khjer te* (nesa), *bjas te* (udělav).

V hovorovém jazyce se přítomný přechodník vyjadřuje pomocí slova *dus* (doba), připojeného ke slovesnému kmeni v přítomném čase. Např. *bjed dus* (dělaje, když dělá), *khjed rang med dus khong phebs pa red* (když jsi tu nebyl, on přišel).

Obdobnými formami jako *dus* jsou: *skabs*, *khar*, *kha la*, *kha la mor* (při, zrovna), *thog*, *thog tu* (při). Např. '*gro khar* (ve chvíli odchodu, vyjížděje), *phebs thog* (při odchodu), '*chi khar* (v hodině smrti).

B/ Přechodník minulý vyjadřuje děj předčasný uskutečnivší se **před** dějem věty hlavní.

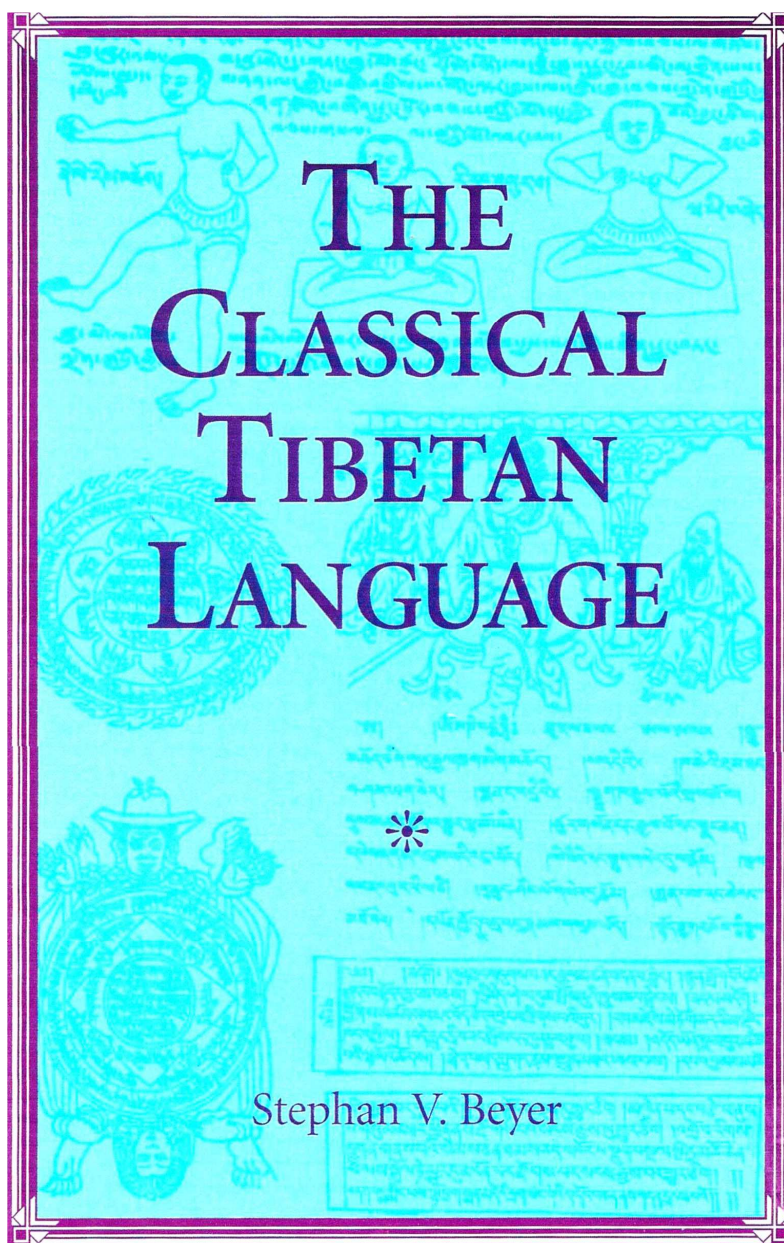
1/ Tvoří se pomocí částic *ste*, *te*, *de* stavěných za sloveso v minulém čase. Např. *jongs su spangs te* (zcela odhodiv).

2/ Pomocí částice *nas* za slovesným kmenem v minulém čase. V současném jazyce tato částice zcela vytlačila formy s *te*, *ste*, *de*. Např. *khos las ka bjas cchar nas khrom la phjin pa red* (dokončil práci, odešel na bazar), *rta bžon nas phjin pa red* (vsedl na koně a odjel).

3/ V současném hovorovém jazyce se minulý přechodník někdy vyjadřuje **zdvojením** slovesa. Např. *las ka bjas bjas jong ba jin* (dokončil práci, jsem přišel).

4/ V psaném jazyce se někdy používá instrumentální částice *kjis*, *gis*, *gjis*. Např. *smras kjis* (řka, tím že řekl).

5/ Použití částice *dang*. Např. *char thag čhod pa dang nga ccho'i rca la phebs rogs gnang* (prosím navštivte nás jen co ustane déšť).

Obr. 5 Titulní list S. V. Beyerova *The Classical Tibetan Language* (1992).Fig. 5 The title page of *The Classical Tibetan Language* by S. V. Beyer (1992).

C/ PŘECHODNÍKOVÉ VAZBY

I/ Přechodník vyjadřuje **příčinu** hlavního děje (protože, poněvadž):

a/ Pomocí instrumentálních částic *kjis*, *gis*, *gjis* stavěných za slovesný kmen. Např. *zas bzang po mi 'dod kji tha mal pa zos so* (nemiluje stravu vybranou, požil stravu obyčejnou).

b/ V současném hovorovém jazyce je rozšířena forma *ca na*. Např. *khjed rang gis ma gnang ca na ngas bjed dgos bjung* (protože jsi /to/ neudělal ty, musel jsem /to/ udělat já), *nga na ba song ca na jong ma thub pa red* (onemocněv, nemohl jsem přijít), *ngas ma šes ca na khjed rang la dris pa red* (neznaje, jsem se tě zeptal).

Tvar *ca na* (poněvadž) za adjektivem. Např. *'di jag drag ca na khong gis ma ňos pa red* (protože to bylo příliš drahé, on si to nekoupil).

II/ Přechodník vyjadřující větu **přípustkovou** (ačkoli, i když):

a/ Ke slovesnému kmeni se připojí částice *na*, doplněná koncesivní partikulí *'ang* /*na'ang/*, *jang*. Např. *dug zos na jang* (i když požil jed).

b/ V téže funkci vystupují i částice *te*, *ste*, *de* připojené k pomocnému slovesu. Např. *ngar žwa mo čig jod de khjed rang la che drag gi red* (třebaže mám čepici, tobě bude příliš velká).

c/ V psaném jazyce se v téže koncesivní funkci vyskytují i genitivní pádové koncovky *kji*, *gi*, *gji*. Např. *cchig brdžod kji don ma bkral* (i když slovo pronesl, smysl nevyložil).

d/ Částice *mod*, *rung*. Např. *jod mod* (i když je), *šes rung* (i když víš).

III/ Přechodníková vazba vyjadřující **podmínku** (jestliže, -li):

a/ K přítomnému, minulému a budoucímu slovesnému kmeni se přidá částice *na*. Např. *nga'i deb de khjed rang la jod na cchur skur gňang ang* (máš-li mou knihu, pošli ji sem prosím).

b/ Výrazy vyjadřující podmínku *gal srid*, *rung/na*, *gal te..na*. Např. *gal srid dmag 'thab 'bjung rung* (jestliže vypukne válka), *gal srid de 'dra 'bjung na* (stane-li se tak).

PODSTATNÁ JMÉNA SLOVESNÁ

Tvoří se přidáním afixu *ja* ke slovesnému kmeni. Např. *za ja* (jedení, jídlo), *gtong ja* (poslání, zásilka), *bjed ja* (konání, činnost), *'di ga re bjed ja red* (co se s tím má dělat?), *bjed ja ga'i /gang jang*, *ga ja'i / med* (není vůbec co dělat).

VI. Modální (způsobová) slovesa

Slovesa vyjadřující charakter, způsob či modus děje. K tomu se používají modální slova nebo slovesa, připojovaná ke slovesnému kmeni, ať v přítomném, minulém nebo budoucím tvaru.

1. Nutnost

Vyjádření děje, který se má či musí uskutečnit (někdy s odstínem či náznakem budoucího času):

a/ V přítomném čase se ke slovesnému kmeni připojí modální sloveso *dgos* (potřeba, nezbytnost, nutnost). Např. *nga 'gro dgos kji jod* (musím jít), *kho bjed dgos kji red* (on musí udělat).

b/ V minulém čase se ke slovesnému kmeni připojí další sloveso-částice minulého času *bjung* nebo *bjung song*. Např. *nga 'di za dgos bjung* (musel jsem to sníst), *khong nang nas 'gro dgos bjung pa red* (musel z domu odejít). V hovorové řeči se setkáváme s tvary *dgos bjas song* nebo *dgos gňang song*. Např. *khong rnam gňis phebs dgos gňang song* (oni dva musí jít).

c/ V budoucím čase se ke slovesnému kmeni přidávají částice *kji jin* nebo *kji red*. Např. *dmag rgjag dgos bjed kji red* (bude nutno bojovat), *nga 'di 'bul dgos bjed kji jin* (budu to muset darovat).

2. Možnost

Vyjádruje se připojením modálního slovesa *thub pa* (být s to, moci) k přítomnému, minulému či budoucímu slovesnému tvaru. Např. *nga 'gro thub kji jod* (mohu jít), *'di da lta lab thub kji ma red* (toto nelze teď říct).

"Je možno, není možno" se vyjádří slovesem + *čhog gi red* (v otázce *čhog gi red pas*), v záporu *čhog gi ma red* (v otázce *čhog gi ma red pas*).

3. Úmysl

Úmysl uskutečnit nějaký děj se vyjádří připojením modálního slovesa *rcis* (minulý čas od *rci ba*, počítat) a spony *jod* nebo *'dug* ke slovesnému kmeni. Např. *nga 'gro rcis jod* (hodlám jít), *kho bod la 'gro rcis 'dug* (on má v úmyslu jít do Tibetu).

4. Přání

Přání uskutečnit nějaký děj se vyjádří připojením modálních sloves *'dod*, *sning 'dod*, *sems*, *smon lam* ke slovesnému kmeni. Např. *nga 'gro 'dod bjed kji med* (netoužím jít), *kho la las ka bjed sems rca ba nas jod pa ma red* (nemá vůbec chuť pracovat).

5. Mít, nemít čas

Mít (nemít) čas konat nějakou činnost se vyjádří připojením částice *long* (chvíle, volný čas, volno) ke slovesnému kmeni. Např. *khrom la 'gro long jod pas* (máš /máte/ čas jít do města?), *nga 'gro long med* (nemám čas jít).

6. Připravenost

Připravenost k uskutečnění děje se vyjádří připojením zdvojené částice *čhog čhog* ke slovesnému kmeni v minulém čase. Např. *nga phjin čhog čhog jin* (jsem připraven jít), *ji ge 'di btang čhog čhog red* (tento dopis je připraven k odeslání).

7. K ději už už dochází

Skutečnost, že k ději už už dochází nebo brzy (co nevidět) dojde, se vyjádří slovesem *'gro* (jít), ke kterému se připojí sloveso *grabs* (připravovat, chystat). Např. *ngas bjed 'gro jod* (chystám se udělat), *mo ngu grabs bjas song* (už už se rozplakala).

8. K ději se schyluje

Že se k ději schyluje se vyjádří přidáním výrazu *ňer thug* (být blízko) ke slovesnému kmeni. Např. *nga 'gro ňer thug bžag* (jsem blížek odejít), *kho 'gro ňer thug bžag* (on už odchází).

9. Děj právě skončil

Že děj právě proběhl či zrovna skončil se vyjádří použitím částice *cam* (právě, zrovna), postavené ze slovesný kmen v minulém čase. Např. *kho da lta phjin cam red* (právě odešel), *khos ji ge btang cam red* (právě odeslal dopis).

10. Permisiv

Vyjádření souhlasu k uskutečnění děje se vytvoří přidáním modálního slovesa *čhog* (moci, být dovolenu) ke slovesnému kmeni v minulém čase. Např. *da lta phebs čhog gi red* (teď lze jít), *'di'i nang la phjin čhog gi red pas* (je možno vejít sem dovnitř?).

11. Kauzativ

Forma naznačující "přimět někoho k něčemu", "způsobit, aby", "dohnat k" se tvoří pomocí pomocných sloves *bjed pa*, *mdzad pa*, *bgjid pa*, *'džug pa* (dělat; umístit, vložit, vstrčit), která se připojují k slovesnému infinitivu s *la donovou* pádovou koncovkou. Např. *ňes par bjed pa* (způsobit škodu, úhonu, ublížit), *ngu ru 'džug pa* (dohnat k pláči). V současném jazyce, psaném i hovorovém, se tento typ vazby vyjadřuje pomocí slovesa *bčug*

(perfektum od *'džug pa*) ke slovesnému základu (infinitivu) opatřenému pádovou koncovkou. Např. *kho 'gror bčug song* (přiměl ho, aby šel), *kho 'gror čhug* (ať jde!).

12. Pravděpodobnost

Pravděpodobnost, že se děj vbrzku (asi, možná) uskuteční, se vyjadřuje těmito způsoby:

a/ přidáním výrazu *dogs kha po* (pochybnost, obava, domněnka, podezření), *dogs pa* (obávat se) nebo *dogs kha po med* (*dogs med*). Např. *dmag jong dogs kha po red* (asi bude válka), *dmag jong dogs med* (válka pravděpodobně nebude), *'di jags dogs kha po gčig 'dug* (to se zdá být dobré).

b/ přidáním slovesa *'gro* ke kmeni pomocného slovesa či ke slovesné sponě *jod 'gro*, *jin-'gro* (pravděpodobně je), *min 'gro* (pravděpodobně není). Např. *khong min 'gro* (což on není?).

c/ přidáním částice *'dra* (podoběn) ke sponě. Např. *jin pa 'dra* (asi ano), *min pa 'dra* (asi ne). Např. *khong gro mo la bsdad kji min pa 'dra* (on asi v Jatungu 亞東 nezůstane).

d/ přidáním částice *las čhe*. Např. *jod las čhe* (pravděpodobně je), *jin las čhe* (pravděpodobně bude).

e/ pravděpodobnost, šance uskutečnění děje s odstínem hodnověrnosti či jistoty se vyjádří připojením částic *bšis*, *gšis*, *nges gšis* ke slovesnému kmeni. Např. *jong nges gšis* (on asi /jistě/ přijde). Nebo částic *bšags*, *sa*. Např. *'di jin sa red* (to je asi /jistě/), *thabs* (metoda, způsob), např. *de ring bjed thabs mi 'dug* (dnes to nelze udělat), *'dir las ka bjed sa mi 'dug* (zde nelze nic dělat).

13. Odvážít se

Troufat si něco udělat se vyjádří přidáním ke slovesnému kmeni slovesa *nus pa* (moci, být s to, schopen). Např. *bjed nus pa* (být s to učinit), *kho 'gro nus kji mi 'dug* (on není s to jít), *kho lab nus kji mi 'dug* (on se neodvažuje promluvit).

14. Být či nebýt schopen

Schopnost či neschopnost něco udělat se vyjádří připojením ke slovesnému kmeni sloves *šes pa* nebo *mkhjen pa* (vědět, znát, umět, dokázat). Např. *kho jong šes kji ma red* (on neví, jak přijít), *khong phebs mkhjen (mkhan) gji ma red* (on neví, jak jít).

15. Určitost, jistota děje

Určitost až jistota uskutečnění děje v budoucnu se vyjádří pomocí částice *nges* (od *nges-pa*, jistý, určitý), která se staví mezi slovesný základ a slovesnou částicí (sponu). Např. *khong ccho 'gro nges jin* (oni určitě půjdou).

16. Neurčitost, nejistota děje

Nurčitost či nejistota uskutečnění děje se vyjádří juxtapozicí pozitivního a negativního tvaru slovesa. Např. *khong la dngul bjung jod med šes ma bjung* (nevěděl jsem, má-li peníze či nemá), *khong gis de 'dra red ma red gang jang gsungs ma song* (vůbec neřekl, zda je to tak nebo ne).

SLOVESO BÝTI (Esse) a MÍTI (Habere)

v pozitivu, negativu a v otázce

SLOVESO BÝTI

Singulár (*gčig cchig*) Plurál (*mang cchig*)

nga jin (jin pas) nga ccho jin (jin pas)

khjed rang red (jin pas) khjed rang ccho red (jin pas)
khong red (red pas) khong ccho red (red pas)

Negativní tvary

Singulár Plurál

1. os. *man* (man pas) *man* (man pas)
2. os. *ma red* (ma red pas) *ma red* (ma red pas)
3. os. *ma red* (ma red pas) *ma red* (ma red pas)

SLOVESO MÍTI

1. os. *nga la jod* (jod pas) *med* (med pas)
2. os. *khjed rang la 'dug* (jod pas) *mi 'dug* (med pas)
3. os. *khong la 'dug* ('dug gas) *mi 'dug* (mi 'dug gas)

Místo '**dug**' ve 2. a 3. osobě se někdy užívá tvarů, obsahujících prvek nejistoty (asi, nejspíš, pravděpodobně):

jod pa red (jog red) *jod pa red pas* (jog red pas)
med pa red (med pa red pas)

Kopule (spona) **JE** (*red*), **NENÍ** (*ma red*)

red (*ma red*), **red pas** (*ma red pas*)

prostá výpověď, konstatování, definice;

jod (*med*), **jod pas** (*med pas*)

je nějaký, obsahuje kvalitu, stupeň intenzity, vztah objektu k vlastnosti je bližší, těsnější, užší;

'dug (*mi 'dug*), **'dug gas** (*mi 'dug gas*)

vztah je volnější, vzdálenější, neutrální, indiferentní; zpravidla zdůrazněno příslovečným určením způsobu "velmi" - *ha čang, šin tu, že drag*;

jong (*mi jong*), **jong ngas** (*mi jong ngas*)

odstín pravidelnosti, trvalosti, opakovatelnosti: obvykle je, bývá.

VII. Příslovce

Tvoří se pomocí pádových koncovek jmen, adjektiv, zájmen a slovesných kmenů.

a/ Od podstatných a přídavných jmen

kha nas (ústně), *tha mar* (nakonec), *gsar du* (nedávno, nově), *rca nas*, *rca ba nas* (od kořene, vůbec; s negativem nikdy, vůbec ne). Např. *'di jags po rca ba nas mi 'dug* (to není vůbec dobré), *khjad par du* (obzvláště), *mgjogs por* (rychle), *legs par* (dobře).

b/ Od ukazovacích a tázacích zájmen

'dir (zde), *der* (tam), *ga pá -->ga bar*, *gang gi bar du* (kde), *ga nas*, *gang nas* (odkud), *de nas* (poté), *pha gir* (tam), *gang la*, *ga re bjas nas* (proč), *ga dus* (kdy), *ga 'dra* (jak).

c/ Od slovesných kmenů

mdor bsdus (krátce, stručně, souhrnně), *gdon mi za bar* (nepochybně), *skad čha ma bjas par* (mlčky, ani muk).

Podle významu se dělí na dvě skupiny - příslovce okolností (místo, čas) a příslovce "kvality" (způsob, stupeň):

a/ Příslovce místa

phji logs la (venku, vně), *'dir*, *'di na* (zde, sem), *der*, *de na*, *pha gir*, *phar* (tam), *cchur* (sem), *ga sa ga la* (všude), *ñe bar* (blízko, vedle), *thag ring na/du* (daleko, v dáli), *nang na/du* (uvnitř), *nang nas* (zevnitř), *dkjil du* (uprostřed), *bar du* (mezi), *mdun du*, *drung du* (vpředu, před, zpředu), *rgjab du* (vzadu, zezadu), *'og na/tu* (dole, pod), *'og nas* (odspodu, zdola), *gong nas* (shora, zvrchu), *gjen du* (nahoru, navrch).

b/ Příslovce času

da lta, *da*, *da lam* (nyní, teď), *de nas*, *de la*, *der* (poté, nato), *rdžes la/su* (potom, později), *rtag par/tu* (pořád, stále), *sngon la*, *sngar*, *sngar nas* (dříve), *lam sang* (hned), *mcchams mcchams la* (tu a tam, příležitostně), *ñin re* (denně, každý den), *lo re* (ročně).

c/ Příslovce způsobu

glo bur, *glo bur du* (náhle, znenadání, tu), *rim gjis* (popořádku, postupně za sebou), *slar jang*, *jang skjar* (opět, znova), *dnegos su* (zjevně, skutečně), *phag tu* (skrytě, tajně), *rob ca* či (stručně, krátce), *rbad du* (úplně, zcela), *nges par* (určitě, jistě, nepochybně), *mngor par* (zřejmě, zjevně), *ga le* (pomalu), *lhan du* (dohromady, spolu).

d/ Příslovce stupně (intenzity)

ša stag (pouze, jen, toliko), *že drag*, *že skrag* (velmi, mnoho), *ha lam* (skoro, téměř), *ha čang* (velmi, moc), *tog cam* (trochu, málo, jen jen), *phal čher* (většinou, obvykle), *lan gčig* (jednou), *lan gñis* (dvakrát), *ñung du* (málo), *šin tu* (velmi), *rab tu* (krajně, moc), *kun tu* (úplně, zcela), *drag po*, *drag po tu*, *drag po par* (prudce, náhle).

VIII. Předložky ("záložky")

Částice, plnící funkci předložek, jsou gramatizované či gramatizující se syntaktické výrazy, tvořené podstatným jménem s pádovou koncovkou buďto *la donovou* (pády 2. akuzativ, 4. dativ, 7. lokativ), nebo s pádovou koncovkou 5. pádu (orginativ) *nas*.

Protože první část takto vzniklého syntaktického výrazu je substantivum, je možno celý dvoučlenný výraz připojit ke slovu (konstrukci), ke kterému se vztahuje, pomocí některé z pádových koncovek 6. pádu (genitiv, posesiv).

Např. *sgang la* (nahore), *khang pa'i sgang la* (na vrcholu domu), *sgang nas* (z vrcholu, zhora dolů), *khang pa'i sgang la* (z vrcholu domu). Obdobně *'og la*, *'og nas* (dole, zdola), *sbug la*, *sbug nas* (uvnitř, zevnitř), *gšam la* (na úpatí), *gšam nas* (od úpatí).

Další příklady: *nang la*, *nang logs la* (uvnitř), *nang nas*, *nang logs nas* (zevnitř), *phji la*, *phji logs la* (vně), *'khris la* (blízko), *'gram la* (blízko, u), *pha rol la*, *pha rol tu* (přes, za).

Výrazy vyjadřující především **prostorové vztahy** (kde se co nachází, kam co směřuje, vztah k okolním předmětům).

Např. *rgjab tu* (vzadu, za), *nang du* (uvnitř, v), *rdžes su* (dozadu, později), *khrod du* (uprostřed), *mdun du*, *drung du*, *gam na* (blízko, okolo, u, před), *sten na* (nahore, na), *thog tu* (v, na), *bar du* (mezi), *'og tu* (dole, pod), *'og nas* (zezdola, z), *thad du* (směrem, k).

Na **cíl** ukazují výrazy *slad du*, *phjir*, *čhed du* (kvůli, pro).

Na **čas** ukazují výrazy *ring la* (po, po dobu), *dus su*, *skabs su* (v době), *rdžes su* (po, poté co).

K **předmětu řeči** ukazuje *skor la* (o, co se týče).

Předložkové tvary podle abecedy základního kmene

dkjil (střed) *du*, *na*, *la* uprostřed
rkjen příčina) *gjis* tím, že, v důsledku

kha (horní strana) *na, la, ru, r na, na* něčem
 khong (vnitřek) *du, nas v, do, z, ze*
 'khrims (bližší břeh) *la* blízko
 gan (blížkost) *du u, vedle, blízko*
 gong (horní, dřívější) *du, na, la, nas na, před, z*
 'gram (ústí, břeh) *du, la* vedle
 sgang (hořejšek) *la, nas* nahoře, *na, z, ze*
 sgo (otvor, dveře) *la, nas* tím, že, prostřednictvím
 brgjud *nas* skrz, skrze
 snga (dřívější) *na, la* před, do
 sngan *na, la* před, do
 sngon *na, la* před, do
 čhed (význam) *du* kvůli, pro
 mdžug (konec) *tu, la* za, do
 rdžes (stopa) *su* za, po
 ňams (spolu) *du* dohromady, spolu
 steng (hoření) *du, na, la, nas na, zhora*
 thog (nejvyšší) *tu, na, nas na, ze*
 thod *la* nad
 don (věc) *du* kvůli
 drung (blížkost) *du, na, la, nas k, od*
 mdun (předek) *du, na, la, nas k, u, od*
 nang (vnitřek) *du, na, la, nas do u, od, ze*
 pha rol (ona strana) *tu, na, la* přes, za
 phji (zadní, pozdější) *la, na, la* vně, zvenčí, po
 phji logs (venek) *la* zvenčí
 phjir kvůli
 phjogs (strana, bok) *su k, pro*
 'phred *la* přes
 bar (mezera) *du, na, la* mezi, uprostřed
 dbang (moc) *gis, nas* tím, že
 sbug (vnitřek) *la, nas* uvnitř, zevnitř
 mar dole
 cchar již
 'og (spodní) *tu, na, la, nas* dole, zdola, pod
 jar nahoře
 gšam (úpatí) *la, nas na, od*
 gseb (prostor mezi) *tu, na, la, nas* doprostřed, mezi, z

IX. Spojky

Neohybná slova, spojující jednotlivé větné členy a věty, nebo uvozující věty, vyjadřující obsahový, významový poměr spojovaných větných členů. Existují dva typy spojek:

a/ spojky **souřadící**, vyjadřující obsahový a významový poměr mezi souřadnými větnými členy (a, i, nebo, ale, neboť, proto, nejen-nýbrž, buď-anebo);

b/ spojky **podřadící**, vyjadřující poměr věty vedlejší k řídicí (když, jakmile, protože, že, aby, kdyby, třebaže).

1/ Univerzální souřadící spojka *dang* (a, i, s). Např. *ñi ma dang zla ba* (slunce a měsíc), *džo lags dang o lags* (starší bratr a mladší bratr). - *Dang* u tradičních gramatiků plní funkci souřadící (*sdud-pa*): spojení *'bjed pa* (výčet), *rgju mcchan* (příčina), *cche skabs* (čas), *gdams ngag* (rada, pokyn).

2/ *ma gtogs, ma zad, ma cchad, khar* (nejen - nýbrž, kromě toho, a dále, s výjimkou, mimo). - Ukazuje, že druhá věta obsahuje nějakou doplňující informaci k tomu, co je řečeno v předchozí větě. Např. *khong jon tan jod pas ma cchad gšis ka ja'i jags po 'dug* (nejen že má vědomosti, má i dobrou povahu).

3/ *na, gal te...na, gal srid...na* (jestliže). - Sloveso věty vedlejší (podmínkové) stojí vždy ve tvaru minulém. Tím se naznačuje, že uskutečnění děje první věty je podmínkou realizace děje druhé (hlavní) věty. Např. *gzugs po jags po med na slob sbjong jags po bjed thub kji ma red* (nebude-li tělo v pořádku, nebude možno dobře studovat).

4/ *mod, mod kjang, na jang, jin na'ang (jin na'i)* (ačkoli, třebaže, i když, byť).

5/ *slad du, čhed du, phjir* (kvůli, pro, aby).

6/ *stabs, brten nas* (protože, jelikož, poněvadž, v důsledku). - Ve starém jazyce v této funkci vystupují pádové koncovky instrumentálu *kjis, gis, gjis, s*. Např. *kha 'čhams min gjis rgjal po'i drung du babs* (protože nebylo dohody, odebrali se ke králi).

7/ *skabs, dus, cche* (čas, doba), zpravidla v tvarech *dus su, cche la*. Např. *nga lo bču lon-skabs* (když jsem dosáhl deseti let).

8/ *kji, gi, gjí, ji, 'i*. Těmito genitivními pádovými koncovkami se spojuje věta vedlejší s hlavní, přičemž naznačuje:

a/ spojku rozlučující (nýbrž). Např. *'di ni mi jin gjí lha ma jin* (to není člověk, nýbrž bohyně).

b/ příčinný vztah (jelikož). Např. *ša 'di lhag par žim gjí phjin čhad ša 'di lta bu rtag tu sbjor* (jelikož je toto maso velmi chutné, napříště dělej pořád takové maso).

9/ *da dung* (ještě).

10/ *jang na* (nebo).

11/ opakováním slovesa v záporném tvaru *jong ngam ma jong* (zda - anebo). Např. *khong phebs kji jod med gang šes* (kdo ví, zda přijde nebo ne).

X. Citoslovce

Svérázné části řeči sloužící k vyjádření citů, emocí. Obvykle stojí na začátku výpovědi.

1/ *kje ma, kji hud, kje hud, 'od dod, a ta da, ha ha ba* - k vyjádření smutku, hoře, žalu, strádání, bolesti (ach, ouvej, óh).

2/ *e ma, e ma do, a do, a do a do* - k vyjádření podivu (ó!).

3/ *ha ha* - k vyjádření radosti a údivu zároveň (ó!).

4/ *a a, ja ja, u ho, rigs so, jin no, legs so, bžin no, nges so, bden no* - k vyjádření souhlasu (výborně, bravo, správně, jistě!).

5/ *a kha, a kha kha, 'a kha, 'a kha kha* - k vyjádření hnusu, odporu, nesouhlasu (fuj!).

6/ *a cchi, a cchi cchi* - k vyjádření údivu, úžasu, zděšení, odporu (ajé! óh!).

7/ *a čhu, a čhu čhu* - k vyjádření pocitu chladu, zimy (brr!).

8/ *a ra, a ra ra, a na, a na na* - k vyjádření strachu, hrůzy, znepokojení.

9/ *sa ccha, sa ccha ccha* - k vyjádření pocitu horka.

10/ k citoslovcím svým způsobem patří i zvolání: *óm* (oslovení božstev, začátek modliby), dále při oslovení člověka *kje, kje kje, kje ho, kwa je, a le, a re, he, he he, wa, wa ji* (hej ty! ó vy).

XI. Pomocná slova (částice)

Pomocná slova (výrazy) na rozdíl od slov významových neslouží k označení (pojmenování) předmětů, jevů a projevů reálného světa. Nemohou tudíž být plnovýznamovým větným členem, ani nemohou být použity izolovaně od větných členů či od celé věty.

Pomocná slova se užívají ve větě jakožto jazykový gramatický prostředek a jejich úloha jako pomocných slov je mimořádně důležitá.

Tři zvláštnosti: **a/** Volba jejich variant se řídí ortografií významového slova, ke kterému se připojuje (viz u skloňování). **b/** Mnohafunkčnost (vícefunkčnost). Např. *čig, žig, šig* jako částice neurčitého rodu (u substantiv), jako částice imperativu (u sloves). **c/** Pomocné slovo stojí vždy **napravo** od slova (to jest **za** slovem), ke kterému se vztahuje.

1. Přehled názvů, tvarů a funkcí pomocných slov

1/ Pádové částice (*cchig phrad*)

Staví se za slovo nebo skupinu slov, ke kterým patří:

a/ Sedm *la donů*. Tzv. přímé pádové koncovky *su, ru, -r, du, na, la, tu* vyjadřují směr děje či místo jeho konání. Např. *šar phjogs su 'gro ba* (jít na východ; 2. pád akuzativ, *las su bja ba*).

b/ Pro koho či pro co se děj uskutečňuje, adresát děje. Např. *lus su gos gjon* (odít oděv na tělo; 4. pád dativ, *dgos čhed*).

c/ Místo, kde se předmět nachází. Např. *khang pa'i nang la* (v domě; 7. pád lokativ, *rten gnas*), nebo kdy se děj uskutečňuje *mcchan mor* (v noci; 7. pád lokativ, *cche skabs*).

2/ Genitivní (posesivní) pádové koncovky

Vyjadřují, že slovo (skupina slov), ke kterým se vztahují, jsou atributem následujícího slova (funkce 6. pádu genitivu či posesivu, *'brel sgra*).

a/ Materiál, z něhož je předmět zhotoven *šing gi khri* (dřevěný trn).

b/ Obsah předmětu *sdič pa'i spjod* (hříšné jednání).

c/ Účel předmětu *bag ma bsa ba'i šing rta* (kočár k uvítání nevěsty).

d/ Původ či příslušnost předmětu *khong gi dpe čha* (jeho kniha);

3/ Instrumentální (agenciální) pádové koncovky

kjis, gis, gjis, jis, s plní funkci 3. pádu instrumentálu (*bjed sgra*).

a/ Subjekt děje (ve větách s přechodným slovesem) *ngas dpe čha klog* (čtu knihu), *bdag gis thos* (slyším).

b/ Nástroj děje *sta res gčod* (sekat sekyrou), *nad kjis mnar* (trpět bolestí).

c/ Vyjádření příslovečných vazeb: *spro sems čhen pos* (s velkou radostí).

d/ Připojením ke slovesu se vyjádří příčina děje hlavního slovesa *kha 'čhams min gjis* (tím že nebyl souhlas).

4/ Originativní pádové koncovky

las, nas (plní funkci 5. pádu originativu *'bjung gnas*).

a/ Ukazují na spojení mezi předměty (jevy) *ba las 'o ma* (mléko od krávy), *me nas du ma* (kouř z ohně).

b/ Místo, odkud děj vychází *rta las lhung* (upadnou z koně).

c/ Vyčlenění předmětu ze skupiny *šing gi nang nas can dan dri žim* (ze stromů voňavý je santal).

d/ V konstrukci od - do *gčig nas bču'i bar* (od jedné do desáté).

e/ U adjektiv se pomocí částice *las* tvoří komparativ, *'di las de bzang* (tamto je lepší než toto).

2. Specifikační částice (*ni sgra*)

Částice *ni* je bez konkrétního obsahu, nepodléhá konzonantní harmonii a slouží k vyvednutí důležité části výpovědi - kvůli jasnosti, ozřejmení či důrazu (pokud jde o).

a/ Specifikuje, vyčleňuje a zdůrazňuje podmět *khjab 'džug ni lha rnam s kji nang nas brtul phod pa'o* (je to Višnu, který je nejheroičtější mezi bohy), *blo bzang ni don grub las gzug stobs che ba 'dug* (pokud jde o Lozanga, je silnější než Döndub).

b/ Při výčtu a v definicích plní funkci dvojtečky *dus ni 'das pa dang ma 'ongs pa dang da lta ba* (pokud se týče času /jsou tři/: minulý, budoucí a přítomný).

c/ Ve verších z důvodů metra plní částice *ni* funkci potřebné doplňující slabiky.

d/ U tibetských číslovek má hodnotu "42".

3. Částice (*sogs a bcas*)

Tyto částice naznačují výčet:

1/ Výčet jednotlivin (více předmětů, jevů) ve větě bývá zpravidla ukončen částicí *la sogs* (atd., atp.) nebo *bčas*. Např. *bzo las dang žing las 'brog las sogs* (průmysl, zemědělství, pastevectví dohromady), *ji ge rcis la sogs pa* (psaní, početnictví a tak dále).

2/ Tytéž částice někdy naznačují, že jde řeč o předmětech, jež jsou toho druhu jako předmět jmenovaný. Např. *gser sogs* (zlato a pod.), *ca sogs gsum* (*ca /ccha, dza/*), tři /slabiky/ *ca, ccha, dza*.

3/ *bčas pa te* vyjadřuje spojku *dang* (spolu s, dohromady). Např. *'khor dang bčas pa* (spolu s doprovodem), *bu mo bod blon dang bčas pas bskor te* (obklopena dívkami spolu s tibetskými ministry).

4. Koncová částice (*rdzogs cchig*)

Koncová částice *rdzogs cchig* (též *slar bsdu, zla sdud*) uzavírá výrok.

Tvar:

a/ Zdvojený postfix opatřený samohláskovým znakem *na ro*.

b/ Za *da dragem* má podobu *to*.

c/ Za samohláskami má podobu *'o* psané dohromady se slovem. - Je celkem jedenáct koncových částic: *go, ngo, to, do, no, bo, mo, 'o, ro, lo, so*. Např. *bzang ngo, dge'o, jod do, bstan/d/ to*.

Funkce:

a/ Ukončení přísudku *bdag gis ji ge 'bri bar bja'o* (dopsal jsem dopis).

b/ Ve větách se substantivním či adjektivním přísudkem plní funkci kopule *jin, red*. Např. *bdag dge rgan no* (jsem učitelem), *'dzam gling 'di na mi grangs mang šos ni krung go'o* (nejvíce obyvatel na tomto světě má Čína).

Na znamení ukončení věty či výroku *'di čí'o* (co je to?), *bum pa'o* (je to pohár), *žes bja ba bžugs so* (/zde/ je /dílo/ zvané).

5. Zápor

Negativní tvar sloves se tvoří pomocí částic *ma* a *mi*, které se stavějí buďto před slovesný kmen, nebo před pomocné sloveso, případně se použije záporných tvarů slovesných spon *min* -->*ma jin* = *man*, *med* -->*ma jod*, které se stavějí za sloveso. Např. *ma 'gro* (nechod!), *mi rñed pa* (nezískal, nedosáhl), *da 'gro mi dgos* (teď netřeba jít), *nga 'gro gi med* (nepůjdu).

V rozvinutých formách se záporná částice staví před posledním členem rozvinuté formy, *rñed ma song* (nenašel, nedosáhl), *kho blta gi ma red* (on neuvidí).

6. Tázací částice

Formy tázacích částic:

a/ *gam*, *ngam* atd. (viz Slučující a rozlučující částici 9 '*bjed sdud*). Např. *ngar deb de gnam ngam* (dals mi tu knihu?).

b/ *pas* (za pomocným slovesem-sponou). Např. *khjed rang la deb 'di 'dra jod pas* (máš takovou knihu?).

c/ Částice *e* stavějí se před přísudek. Např. *e go* (zdaž rozumí?, zdaž pochopil?), *e jin* (zdaž jsi? zdaž je?), *e jod*, *e red* (zdali máš? zdali má?). - Tento tvar je běžný ve východotibetských nářečích, *khjed bde mo e jin* = *khjed rang sku gzugs bde po jin pas* (jak se máš?).

d/ Je-li ve větě nějaké tázací zájmeno (*ga re*, *ga dus*, *ga cchod*, *ga nas*, *ga par*, či, *dži ltar*), tázací partikule se vypouští.

7. Částice příslovečných tvarů

Tvary vzniklé z podstatných jmen (případně ze substantiv s přívlastkem) s částicemi *sgo nas*, *thog nas*, *ngang nas*, napojovanými za substantivum pomocí některé z genitivních částic. Např. *sra brtan kji sgo nas* (tvrdě, pevně, rozhodně), *rgjal kha'i thog nas* (vítězně), *ngar sgra sgrog pa'i ngang nas* (s řevem).

8. Připodobňující částice

1/ '*dra ba*, *lta bu* (podobný, stejný jako) srovnávají navzájem různé předměty, jevy. Např. *bjis pa khra phrug 'dra ba* (chlapec jako sokolík), *čhung ma lha ma lta bu* (žena/manželka/ jako bohyně), *bu mo me tog lta bu* (holka jako květ).

2/ *ltar*, *bžin* (podobně jako) naznačují shodu, podobnost dějů, vlastností. Např. *khra bje'u čhung bzung ba ltar bzung* (zmocnil se /ho/, jako sokol chytá ptáčka), *mccho de ni me long ltar gsal* (to jezero se leskne jako zrcadlo), *bšad pa ltar bjas* (učinil, jak řečeno), *bka' bžin bsgrub* (učinil podle rozkazu).

9. Slučující a rozlučující částice ('*bjed sdud*)

Tvary:

a/ U slov končících samohláskou (*mtha' med*), '*am*. Např. *la'am*, *mtha'am*.

b/ U slov zakončených *da dragem* - *tam*.

c/ Jinak to závisí na předcházejícím postfixu: *gam*, *ngam*, *dam*, *nam*, *bam*, *mam*, '*am*, *ram*, *lam*, *sam*, *ham*.

Funkce:

1/ Spojení dvou či více stejnorodých větných členů (souřadící spojka "a"). Např. *gsung bšad ni gñis te mdor bšad dam rgjas bšad do* (existuje dvojí výklad: stručný a /nebo/ podrobný).

2/ Spojení dvou či více významových celků v jeden. Např. *'čhad pa'am ni rcod pa'am/ rcom pa mkhas pa'i bja ba'o* (učit, diskutovat a psát - to je práci učence).

3/ Slouží k vyjádření neurčitosti buď - anebo, i - i a zpravidla stojí mezi dvěma substantivy či jmennými konstrukcemi. Např. *lho'am nub* (jih nebo západ), *khjod rang ngam khong su phebs na jang khjad mi 'dug* (není rozdíl, kdo půjde, ty nebo on).

4/ Staví se mezi kladný a záporný tvar slovesa k vyjádření alternativní otázky obsahující nejistotu. Např. *khjod la dpe čha jod dam med* (máš nebo nemáš knihu?), *gnad don 'di šes sam mi šes* (rozumíš nebo nerozumíš této otázce?).

5/ Plní funkci tázací částice: *jod dam* (zdali je?), *mthong ngam* (viděl-li?). Např. *khjod nags su da lta 'gro'am* (jdeš-li nyní do lesa?), *'dir mi čig 'dug gam* (je tu někdo?). - V hovorové řeči plní tuto funkci částice *pas*. Např. *khjed rang la rta jod pas* (máš koně?).

10. Spojovací částice (*lhag bčas*)

Spojovací částice na konci výroku naznačuje, že předchozí výpověď není ukončená, že bude následovat další text.

Tvary:

te (po *n, r, l, s, da drag*); *de* (po *d*); *ste* (po *g, ng, b, m, 'a, mtha' med*).

Funkce:

1/ Ve větě s dvěma slovesy naznačuje, že děj druhého je výsledkem (či proměnou) děje prvního. První sloveso musí být v minulém čase. Např. *mda' 'phangs te phog* (vystřelil šíp a zasáhl), *sa bon btab ste skjes* (zasel zrno a vzešlo).

2/ Vyjadřuje následnost dvou dějů, tzn. že nejdříve se uskuteční děj prvního slovesa (musí být v minulém čase), pak teprve děj druhého slovesa (může být v přítomnu, perfektu či futuru). Např. *phjag 'cchal te bšad* (pozdravil a pravil; pozdraviv, pravil).

3/ Spojuje dvě slovesa, jejichž děj probíhá současně, významově však děj prvního slovesa je modifikátorem druhého slovesa. Např. *žed de 'gro* (jít se strachem, dosl. "bát se a jít"), *kha gdang ste ňal* (usnul s otevřenou pusou).

4/ K objasnění a upřesnění první věty se uvádí druhá věta (např. v definici, výčtu). Odpovídá výrazům a sice, totiž, jmenovitě; dvojtečce. Např. *krung go'i mi rigs mang ste/ rgja rigs dang bod rigs dang sog rigs dang kha čhe bčas so* (národností Číny je mnoho: Chanové, Tibetané, Mongoli, Chuejové atd.), *dkon mčhog gsum te sangs rgjas dang čhos dang dge 'dun no* (tři drahocennosti: Buddha, Dharma, Sangha).

11. Koncesivní a zesilující částice (*rgjan sdud*)

Tvary:

Částice *rgjan sdud* (dosl. "částice okrasné či ozdobné") mají formy: *kjang* (po *g, d, b, s, da drag*); *jang* (po *ng, n, m, r, l*); *'ang* (po *mtha' med*), které se píší dohromady se slovem, ke kterému patří.

Funkce:

a/ Spojka dvou stejných slov (adjektiv), čímž se docílí zesíleného účinku. Např. *mdzes kjang mdzes* (překrásný).

b/ Spojka dvou obsahově nestejných vět, jejichž smysl je zpravidla opačný, protichůdný, nebo nestejnorodý (ačkoli - přece, třebaže - přesto). Např. *ňal čhung jang nga rgjal čhe* (třebaže slabý, přesto velmi domýšlivý), *'then jang 'bral ma thub* (ačkoli táhne, přece nevytáhne).

c/ Spojka stupňovacích souvětí (nejen - ale i, nejen - nýbrž i, dokonce i, ba, ba i, rovněž, také). Např. *mis ma zad lha kjang btud do* (/Buddha/ uctíván nejen lidmi, nýbrž i bohy).

d/ Jako zdvojovací spojky (opět, znovu, zase).

Tvary:

jang, jang jang, slar jang, jang nas jang du). Např. *dge rgan gjis sgrung 'di gsungs cchar nas jang sgrung gžan žig gsungs pa red* (když učitel dovyprávěl tento příběh, vyprávěl opět jiný).

12. Částice připouštěcí (ačkoli, ač, třebaže, i když) se vyjadřuje:

a/ Pomocí částice *na* plus připouštěcí (koncesivní) partikule *'ang, jang* (v hovorovém jazyce *na ja'i*). Např. *dug zos na jang* (byť i požil jed).

b/ Pomocí částic *ste, te, de*. Např. *ngar žwa mo čig jod de khjed rang la čhe drag gi red* (třebaže čepici mám, ale tobě bude příliš veliká).

c/ V psaném jazyce se v téže funkci užívá částic *kji, gi, gjis*. Např. *cchig brdžod kji don ma bkral* (ač slovo pronesl, smysl nevyložil).

d/ V psaném jazyce se dále používají částice *mod, rung* (ačkoli). Např. *šes rung* (třebaže zná, ačkoli znáš).

13. Větné částice (obecně)

Na jejich použití se vztahuje pravidlo fonetické harmonie.

Po: *ng, n, m, 'a, r, l, mtha' med* jsou to: **žing, žes, že'o, že na, žig;**

Po: *g, d, b, da drag*: **čing, čes, če'o, če na, čig;**

Po: *s*: **šing, žes, še'o, še na, šig.**

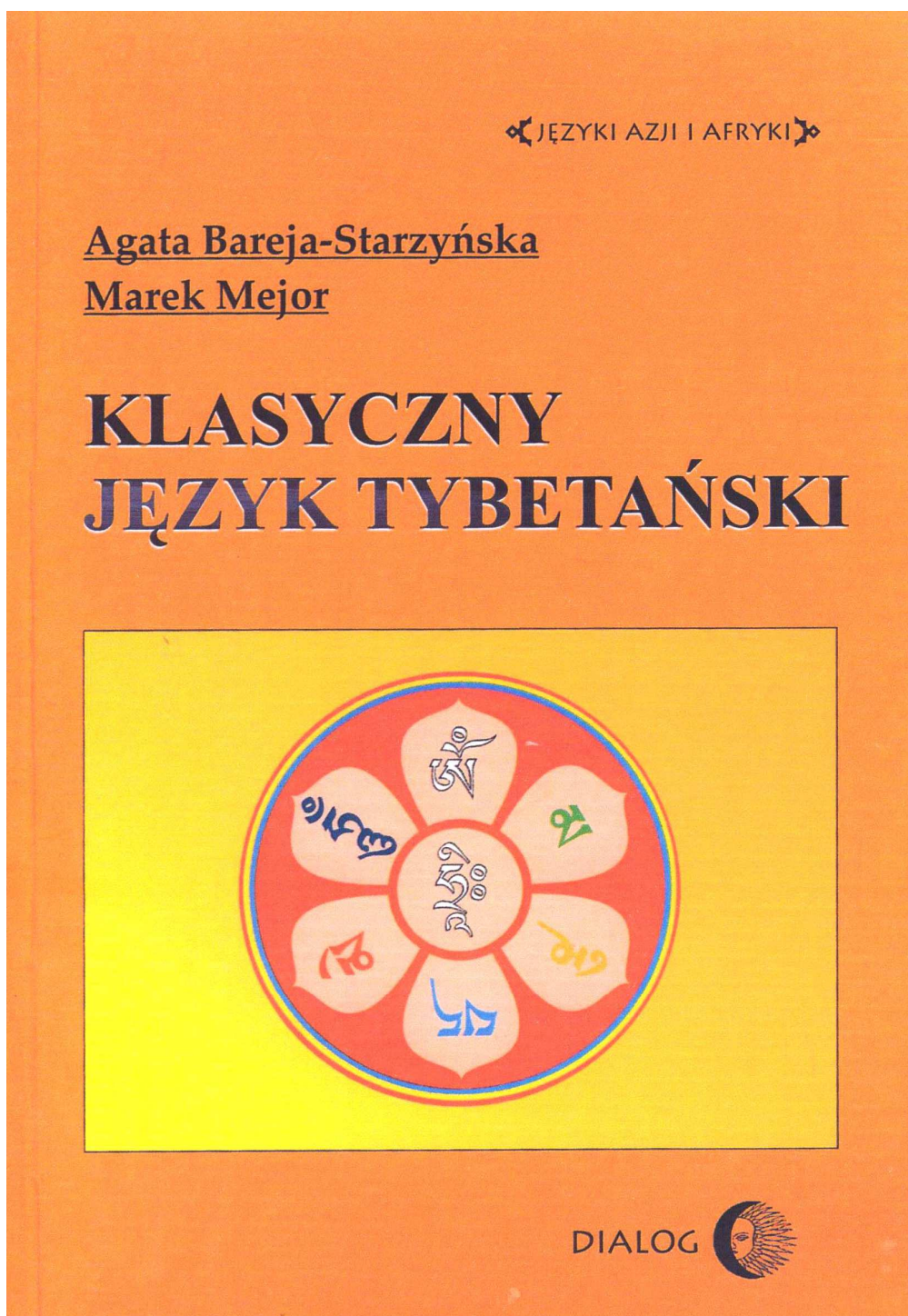
Tvary a funkce:

1/ *žing, čing, šing* slouží k vyjádření souběžnosti dvou dějů, překládaných přechodníkovou vazbou nebo spojkou "a". Např. *ngu žing mnar cchul brdžod* (s pláčem vyprávěl/a/ o svém hoři).

2/ *žes, čes, šes* slouží k ukončení přímé řeči, citátu, titulu (začátek přímé řeči není nijak vyznačen, vyplývá z kontextu). V psaném jazyce mají tvary *žes bja ba, čes bja ba*. - Na zakončení titulu díla odpovídají sanskrtskému *náma* (zvané, řečené). V moderním jazyce se místo těchto částic užívá sloveso *zer* (od *zer ba*, mluvit, nazývat). Např. *zer ba red* (řekl, pravil, děl).

3/ *že na, če na, še na* představují emfatickou částici v tázacích větách ("řekne-li se, co je"). Např. *su la mng'a že na khong la'o* (kdo že to má, ptám-li se, on to má), *su'i mthu že na mi dmangs kji'o* (čí síla, ptáš-li se, /síla/ lidu), *skar ma de'i ming gang lags še na mis bzos skar ma še'o* (ptáš-li se na jméno té hvězdy, je to sputnik). - V hovorovém jazyce tomu odpovídá *zer na* (se zove).

4/ *žig, čig, šig* (původem z číslovky *gčig*) jsou částice neurčitého členu. Když se o nějakém předmětu, věci, jevu mluví poprvé (dosud o něm nebyla zmínka), doplní se slovo, které tento předmět označuje, částicí neurčitého členu. Např. *jul žig na mi dbul po žig jod pa red* (v jedné zemi žil nějaký chudý člověk). - Za slovesným kořenem v imperativním tvaru slouží k vyjádření rozkazovacího způsobu. Např. *mgjogs por jar long šig* (rychle vstaň!). - Řčení *sku cche khri lor gnas gjur čig* (dosl. "ať zůstává deset tisíc let!"; vivat! ať žije). Obdoba čínského zvolání *wan-suej* 萬歲, ("deset tisíc let").

Obr. 6 Titulní list "*Klasického jazyka tibetského*" autorů A. Bareja-Starzyńské a M. Mejora (2002).

Fig. 6 The title page of "*The Classical Tibetan Language*" by A. Bareja-Starzyńska and M. Mejer (2002).

XI. Učební věty ve lhaské tibetštině**slob cchan dang po**

1. 'di ga re red/ 2. de smju gu red/ 3. khjod rang gi red pas/ 4. ma red/ nga'i ma red/ 5. su'i lčags smju gu red/ 6. khong gi lčags smjug red/ 7. khong ga nas red/ 8. khong bod nas red/ 9. khong su red/ 10. khong rgja mi red/ 11. khong rgja mi ma red pas/ 12. la ma red/ bod pa red/

slob cchan gñis pa

1. khjod rang sku gzugs bde po jin pas/ 2. la jin/ nga gzugs ku bde po jin/ 3. khjod rang sog po jin pas/ 4. nga sog go man/ bod pa jin/ 5. bod sa čha ga nas jin pa rnong/ 6. lha'i sa nas jin/ 7. khjod rang dgung lo ga cchod jin pa/ 8. nga lo bčo brgjad jin/ 9. khjod rang las bjed pa jin pas/ 10. la man/ nga bslab grag jin/ 11. khjod rang rgja mi red/ khong bod pa red/ 12. nga bod pa man/ khjod rang sog po ma red/ khong rgja mi ma red/ 13. khong bslab grag ma red pas/ la ma red/ khong las bjed pa red/

slob cchan gsum pa

1. khjod rang bžugs sa spro po jod pas/ 2. la nga sdod sa skjid po med/ 3. 'di nas phebs thag ňe po jod pas/ 4. la thag ňe po med/ thag ring gu že drag jod/ 5. bjas na/ phar cchur phebs spjod bde po ma red/ 6. la ma red/ phar cchur 'gro spjod bde po ma red/ 7. mi de gñis ka jag ko či 'dug/ 8. la 'dug khong thugs gñis jag ko že po či 'dug/ 9. de ring gnam gšis ga 'dras 'dug/ 10. de ring gnam gšis jag ko 'dug/

slob cchan bži pa

1. bod gi sa čha ga pá spro'o jong/ 2. dwags go tas ce spro'o jong/ 3. dwags go'o za rgju 'bal po jong ngas/ 4. la za rgju gon rgju cchang ma 'bal po jong/ 5. šing nags mang ko jong ze gis/ jong ngas/ 6. šing nags mang ko ži po rang mi jong/ 7. dbjar dgung nam dus ccha grang ga 'dras jong/ 8. nam dus ccha grang sñoms po jong/ 9. rgja mi dang bod pa bjed stangs 'dra po jong ngas/ 10. la mi jong/ rgja mi dang bod pa bjed stangs či ja'i 'dra mi jong/

slob cchan lnga pa

1. khjod rang phjag las jod pas/ 2. la jod/ nga las ka že drag jod/ 3. khjod rang gi gzim šag la su jod (jod red)/ 4. nga'i las šag la su gang med/ 5. slob khang nang la ga re jo'o red/ 6. slob khang nang la ča lag jo'o red/ 7. ča lag ga re ga re jo'o red/ 8. rkub kjag dang lčog rce jo'o red/ 9. 'di man pa ga re jo'o red/ 10. glog žu dang jig čhas jo'o red/

slob cchan drug pa

1. deng sang gsang 'gjur ga re 'dug/ 2. la gsang 'gjur ga'i mi 'dug 3. rgja mi bod la 'gro 'dod jod pa 'dug gas/ 4. la 'dug 'gro 'dod jod pa rdzag do 'dug 5. bod pa rgja nag la jong 'dod jod pa jong ngas/ 6. la jong/ 'da'i mar jong 'dod jod pa ja'i rdzag do jong/ 7. khams la bod pa rgja skad šen pa jong ngas/ 8. la jong/ mang go jong, rgja mi bod skad šen pa jong ngas/ 9. mi jong/ sngan ma nas rgja mis bod skad slob srol mi jong/ 10. a la'i sno se khams la rgja mi bod skad šen pa kha šas jong/

slob cchan bdun pa

1. sang ňin bslab grwa cchugs ki red pas/ 2. sang ňing bslab grwa cchugs ki red/ ma cchugs jag ga re jin na/ 3. rgan lags phebs ki red ma red/ 4. rgan lags čhibs bsgjur gnang gi ma red/ 5. nga ccho las šag la phar log 'thad kas/ 6. la man/ nga las šag la log 'gro gi man

'da'i gá sdod ki jin/ 7. bjas na nga 'gro gi jin/ khjod rang gtan gtan 'thad ki man pas/ 8. la man/ nga 'da' gá ji ge bri bjas sdod ki jin/

slob cchan brgjad pa

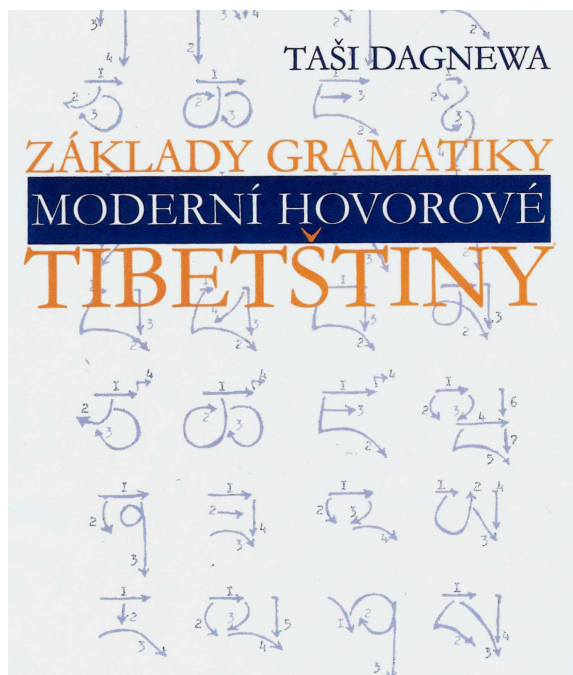
1. khjod rang ccho bod skad bslab nas ga re jong gi red/ 2. bod mi dmangs la phan thogs jong gi red/ 3. bod mi dmangs la phan btags nas ga re jong gi red/ 4. nga rang ccho'i mes rgjal gi stobs šugs gong 'phel jong gi red/ 5. 'di dngos gnas red/ jin na'i khjod rang brcon 'grus že drag gnang na sñung jong/ 6. khjod rang 'di las brcon 'grus čhe ca ma gnang na rdžes má sku mñel po gnang jong/ 7. khjod rang slob sbjong jag ko ma gnang na mi ccho'i rdžes la las jong/ 8. khjod rang phjag las jag ko ma gnang na mi cchos skjon bcugs jong/ 9. khjod rang ga sa ga la 'khjams ma 'thad ma gtogs bslab grwa nas á ze jong/ 10. sno se/ khjod rang nam bza' 'thub ca bžes ma gtogs sku 'khjams gnang jong/

slob cchan dgu pa

1. khong/ khjod rang spjan gzigs ki 'dug gas/ 2. nga mig mthong gis/ khjod rang sñan čog gsan gi 'dug gas/ 3. nga am čog go gis/ khjod rang mnal bo gi mi 'dug gang/ 4. nga gñid bo gi mi 'dug khjod rang gsol grod bčom gi mi 'dug gang/ 5. nga grod khog ltogs gi mi 'dug khjod rang žal skjems ki mi 'dug gang/ 6. nga kha skom mi 'dug khjod rang sku bsil gi mi 'dug gang/ 7. nga 'khjags ki mi 'dug khjod rang sku cchad gnang gi mi 'dug gang/ 8. nga ccha dug cchig gi mi 'dug khjod rang rkub skrag gnang gi mi 'dug gang/ 9. nga skrag gi mi 'dug khjod rang bcir ra gnang gi mi 'dug gang/ 10. nga bcir gi mi 'dug thugs rdže čhe/

slob cchan bču pa

1. khjod rang gi mcchan la ga re žu gi jod/ 2. nga'i ming la dpal 'bjor ze gi jod/ 3. khjod rang ga re gnang gi jod/ 4. nga slob cchan ngag la zim gi'i bsdad jod/ 5. khjod rang bžes thag mčhod ki jod pas/ 6. la/ nga bžes thag žu gi med/ 7. pha gi'i mi de ccho ga re bjed ki jo'o red/ 8. khong ccho gžas gtong gi jo'o red/ 9. gžas ga re gtong gi jo'o red/ 10. "mthun sgril gjis dang stobs šugs jin" ze jag de gtong gi jod pa 'dra/

Obr. 7 Titulní list "Základů gramatiky moderní hovorové tibetštiny" T. Dagnevy (2005).

Fig. 7 The title page of "The Basic grammar of modern colloquial Tibetan Language" by T. Dagneva (2005).

XII. Užitečné výrazy

1/ Míry a váhy

a/ Délka

sor palec (šíře palce)

mtho "půlpíd" (vzdálenost od špičky palce ke špičce prostředníku)

khjid píď (vzdálenost od palce k malíčku)

khru loket (od lokte ke špičce prostředníku)

'dom sáh (od špičky prostředníku jedné ruky ke špičce prostředníku druhé ruky, při obou rukou natažených)

Při počítání měř a vah se užívá *gang* místo *gčig*: *skud pa khru gang* (jeden loket nitě); *do* místo *gñis*, *skud pa khru do* (dva lokty nitě).

b/ Zrno, obilí, sůl, čaj a suché věci obecně se měří (tj. váží) na:

bre cca. 75 dkg

'bo cca. 3,75 kg

tu/du cca. 7 kg

khal "náklad", cca. 15 kg

c/ Máslo

spor cca. 0,18 kg

ña ga cca. 0,75 kg

2/ Mince a bankovky (do roku 1959 vydávané místní tibetskou vládou)

a/ Mince měděné

skar gang 1 "hvězdička"

skar phjed půl "hvězdičky"

skar ma lnga 5 "hvězdiček", = 0,33 *tam ka*

kha gang cca. 1 šestina *tam ka*

kha bčad cca. 5 šestin *tam ka*

žo gang 1 *žo* = 0,66 *tam ka*

žo lnga 5 *žo* = 1 *sgor mo*

b/ Mince stříbrné

tam ka základní tibetská měnová jednotka

phjed bčad 0,5 *tam ka*

phji gling sgor mo indická rupie

tá jang s portrétem čínského prezidenta Jüan Š'-kchaje 袁世凱, tzv. mexický stříbrný dolar = cca. 15 *srang*

rdo cchad 50 *srang*

c/ Bankovky

srang cca. 6,6 *tam ka* (rozměry 7 x 13 cm)

srang brgja tam pa 100 *tam ka* (rozměry 12 x 21 cm)

3/ Světové strany

šar východ V
šar lho jihovýchod JV
lho jih J
lho nub jihozápad JZ
nub západ Z
nub bjang severozápad SZ
bjang sever S
bjang šar severovýchod SV

4. Počítání času (*dus cchod*)**1/ Jednotky:**

skad gčig ma (vteřina), *skar čha* (vteřina), *skar ma* (minuta), *čhu cchod* (hodina), *ňin ma* nebo *ňin žag*, *cches pa* (den), *bdun phrag* nebo *bdun gčig* (týden), *bdun gňis* (dva týdny, čtrnáct dnů), *zla phjed* (půl měsíce), *za ba* (měsíc), *lo* (rok), *rab bjung* (šedesátiletý cyklus).

2/ Dotaz na čas:

a/ *čhu cchod ga cchod red* (kolik je hodin?), *da lta čhu cchod gčig dang skar ma lnga red* (ted' je 1 hodina a 5 minut), nebo *gčig jol nas skar ma lnga red* (je 5 minut po jedné).

b/ *čhu cchod gčig dang skar ma sum ču* (1 hodina a 30 minut), nebo *gčig dang phjed ka* (jedna a půl).

c/ *čhu cchod gčig jol nas skar ma lnga bču* (padesát minut po jedné), nebo *gňis pa zin par skar ma bču* (k dosažení dvou /hodin/ deset minut, nebo za deset minut dvě).

3/ Dotaz na den týdne:

de ring gza' ga re red (co je dnes?), *de ring gza' ňi ma* (dnes je neděle), *zla ba* (pondělí), *mig dmar* (úterý), *lhag pa* (středa), *phur bu* (čtvrtek), *pa sangs* (pátek), *spen pa* (sobota).

4/ Dotaz na den a jeho části:

mas ňin ka (předpředevšírem), *khas ňin ka* též *kha'i ňi ma* (předevčírem), *kha sa* též *kha sang* (včera), *de ring* (dnes), *sang ňin* (zítra), *gnangs ňin ka* (pozíttí), *gžes ňin ka* (popozíttí).

da lo (letos), *gžes ňin lo* (předloni), *na ning* též *snga lo* (loni), *dus sang* též *phji lo* či *gžes phud* (napřesrok, příští rok); *lo sdod* (první pololetí), *lo smad* (druhé pololetí).

snga dro (dopoledne), *phji dro* (odpoledne), *ňin gung* (vpoledne), *žogs pa* (ráno), *dgongs mo* nebo *mcchan mo* (večer), *kha nub* nebo *mdangs dgongs* (včera večer), *do dgongs* (dnes večer), *sang dgongs* (zítra večer), *nam* nebo *mcchan mo* (v noci).

dus čhen (sváteční den), *lo gсар* (nový rok).

5/ Roční období:

dpjid ka (jaro), *dbjar kha* (léto), *ston ka* (podzim), *dgung kha* (zima).

6/ Kolikátého je dnes?:

de ring cches pa ga cchod red (kolikátý je dnes den?), *de ring zla ba bži pa'i cches pa ňis šu drug red* (dnes je 26. dubna).

7/ Psaní data:

me stag (lo la) zla /číslo/ cches /číslo/ (rok ohně a tygra, měsíc 00, den 00).

8/ Dotaz na rok:

da lta lo ga re red (jaký je nyní rok?).

9/ Dotaz na rok narození:

khjod rang gi dgung rtags ga re red (kdy ses narodil/a?), nga'i lo rtag šing rta red (můj rok je rok dřeva a koně).

dgung lo ga cchod red (kolik je ti let?), lo sum ču tham pa red (rovných třicet).

V současném jazyce, v novinách apod. se letopočet udává slovem *spji lo* (univerzální rok, A.D.).

XIV. Kalendář

Tradičními a nejčastěji používanými soustavami počítání let v tibetských historických pracích jsou dvě: a/ chronologie na základě **dvanáctiletého zvířetnickového cyklu** (tzv. dvanáctiletý kalendář *lo skor bču gñis*) a b/ chronologie kombinovaného **šedesátiletého cyklu** (tzv. šedesátiletý kalendář *rab bjung*).

a/ Dvanáctiletý kalendář, se kterým se setkáváme v nejstarších písemných památkách, používá pro pojmenování roků (*lo*) názvy zvířat čínsko-tibetského zvěrokruhu v tomto pořadí:

1. <i>bji</i> (myš)	7. <i>rta</i> (kůň)
2. <i>glang</i> (vůl)	8. <i>lug</i> (ovce)
3. <i>stag</i> (tygr)	9. <i>spre</i> (opice)
4. <i>jos</i> (zajíc)	10. <i>bja</i> (pták)
5. <i>'brug</i> (drak)	11. <i>khji</i> (pes)
6. <i>sbrul</i> (had)	12. <i>phag</i> (vepř)

Dvanáctiletý kalendář měla podle tradice uvést do Tibetu v roce 641 čínská princezna Wen-čcheng 文成, žena tibetského krále Songcängampa.

b/ Pro šedesátiletý kalendář, který je původem jednak z Indie, jednak z Číny, je příznačné užití týchž dvanácti zvířat zodiaku ve spojení s pěti "prvky", jdoucími za sebou v tomto pořadí: *šing* (dřevo), *me* (ohně), *sa* (země), *lčags* (železo), *ču* (voda).

Šedesátky se dociluje tak, že každý prvek se opakuje vždy dvakrát v kombinaci s dvěma za sebou jdoucími zvířaty. Např. *sa* + *'brug* (země + drak), *sa* + *sbrul* (země + had) atd. Tímto způsobem se pět dvojic prvků opakuje v cyklu šestkrát ($5 \times 2 \times 6 = 60$), zatímco sled zvířat se v tomto schématu vystřídá pouze pětkrát ($12 \times 5 = 60$), čímž se dociluje pro každý rok jiné kombinace, a tudíž i jiného, nezaměnitelného označení.

Z důvodů ponejvíce astrologických bývají někdy sudé roky cyklu označovány jako "mužské" (*pho*), kdežto liché jako "ženské" (*mo*). Tyto přívlastky se vkládají mezi oba komponenty, tj. mezi název prvku a jméno zvířete. Např. *sa pho 'brug*, "mužský /rok/ země a draka" (1028), *sa mo sbrul*, "ženský /rok/ země a hada" (1029) atd. Označení roků jako *pho* (m.), respektive *mo* (ž.) slouží toliko k jejich rozlišení na první (*pho*, "sudý"), respektive druhý (*mo*, "lichý") v dotyčné prvkové dvojici a je možno je bez nebezpečí nedorozumění vynechat.

První šedesátiletý cyklus začíná v Tibetu rokem 1027 *me mo jos* ("ženský /lichý rok/ ohně a zajíce") a další následují a stereotypně se opakují v šedesátiletých intervalech (1087-1146, 1147-1206 atd.).

Současný XVII. šedesátiletý cyklus začal v roce 1987 a skončí v roce 2046.

Tibetský šedesátiletý cyklus na rozdíl od čínského však nezačíná standardní první kombinací v cyklu, totiž "dřevo + myš" (*šing + bji*), nýbrž v pořadí čtvrtou kombinací "oheň + zajíc" (*me + jos*), a to z toho důvodu, aby se tibetský cyklus, započatý v roce 1027, dostal do souladu s obdobným starším šedesátkovým cyklem čínským, kombinujícím deset "nebeských kmenů" (*tchien-kan* 天干) s dvanácti "pozemskými větvemi" (*ti-č'* 地支) a majícím svůj začátek o čtyři roky dříve. Příslušný čínský cyklus měl tehdy začátek v roce 1024.

Rok 1027 jako začátek novodobé tibetské chronologie souvisí s uvedením mystické nauky pozdního buddhismu, zvané Kálačakra (Kolo času), do Tibetu. Podle tradice měl Buddha Šákjamuni vyložit tuto nauku králi Sučandrovi z bájně země Šambhala, odkud se toto učení dostalo oklikou do Indie a na počátku 2. tisíciletí křesťanské éry proniklo i do Tibetu, když se tam, konkrétně v roce 1027, objevil Gjidžo Dawäözerův (*gji džo zla ba'i 'od zer*) tibetský překlad komentáře ke *Kálačakramúlatantře*. Pozdější tibetští historici z praktických důvodů převedli zpětně roky, předcházející tomuto datu, také do šedesátkové soustavy.

Obr. 8 Příruční tibetský kalendář pro roky 1983 a 1984.

Fig. 8 Handy Tibetan calendars for years 1983 and 1984.

Přehled začátků a konců tibetských šedesátiletých cyklů

I.	1027 - 1086
II.	1087 - 1146
III.	1147 - 1206
IV.	1207 - 1266
V.	1267 - 1326
VI.	1327 - 1386
VII.	1387 - 1446
VIII.	1447 - 1506
IX.	1507 - 1566
X.	1567 - 1626
XI.	1627 - 1686
XII.	1687 - 1746
XIII.	1747 - 1806
XIV.	1807 - 1866
XV.	1867 - 1926
XVI.	1927 - 1986
XVII.	1987 - 2046

XV. Frazeologie**1. Pozdravy**

1. *snga dro* (ňin mo, *dgong dro*, *mcchan mo*) *bde legs* (Dobré ráno /den, večer, noc/).
2. *jang bskjar mdžal jong* nebo *mgjogs po mdžal jong* (Na shledanou).
3. *bkra šis bde legs!* (Šťěstí a požehnání!).
4. *khjed rang sku gzugs bde po jod/jin pas* (Jak se vám daří?).
5. *thugs rdže che/ jag po jod/jin* (Děkuji, dobře).
6. *nang mi ccho gzugs po bde po jod pas, thugs rdže che/ jag po jod* (Jak se daří vaší rodině? Děkuji, dobře).
7. *nga že drag dga' po bjung khjed rang jang bskjar mdžal nas* (Jsem velmi rád, že vás opět vidím).
8. *ga 'dras jag po red khjed rang ccho cchang ma jang bskjar mdžal nas* (Jak je to hezké setkat se znovu s vám se všemi).
9. *nga dga' po bjung nga ccho tha ma ngo šes čhags nas* (Těší mne, že jsme se konečně poznali).
10. *khjed rang gis sku žabs nor bu'i skor gsan bjung ngas?* (Slyšel/a/ jste o panu Norbuovi?)
11. *ma bjung/ ngas khong rgjun ring mdžal ma bjung* (Ne, dlouho jsem ho už neviděl).

2. Seznámení

1. *ngas khjed rang la sku žabs nor bu ngo sprod žus čhog pa* (Mohu vám představit pana Norbu?).
2. *'di sku žabs nor bu red* (Toto je pan Norbu).
3. *khong rgja gar nas phebs pa red* (Přijel z Indie).
4. *'di nga'i khjo ga red* (To je můj manžel).

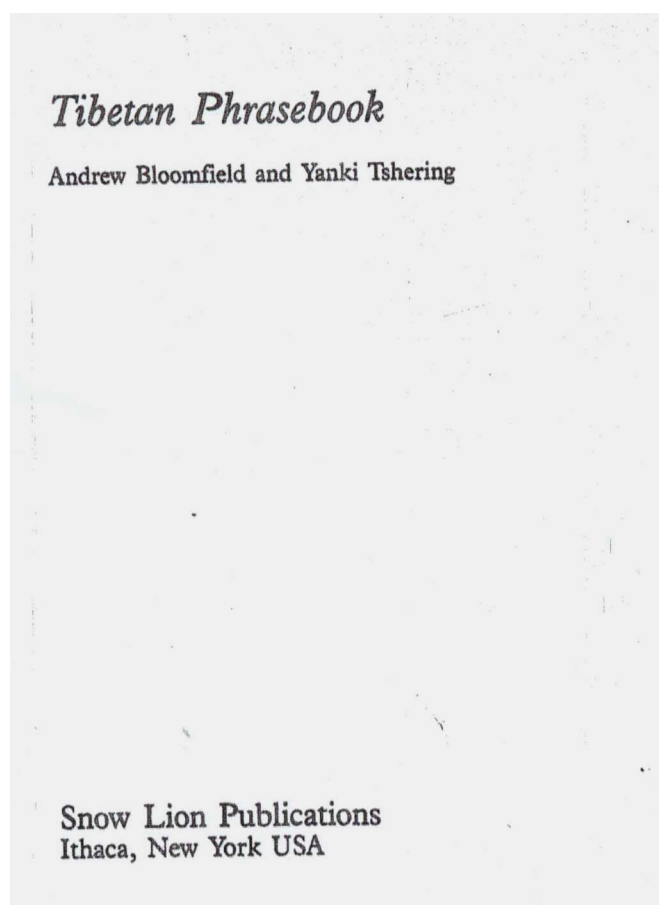
5. *'di nga'i skje dman re* (To je moje manželka).
6. *ngas khjed rang la nga'i grogs po gčig ngo sprod žus čhog pa* (Chtěl bych vám představit jednoho svého přítele).
7. *'di ccho cchang ma nga'i grogs po red* (Tito všichni jsou moji přátelé).
8. *'di nga'i slob phrug red* (Toto je můj žák).
9. *'di nga'i dge rgan red* (Toto je můj učitel).
10. *khong rgjun ring po nas khjed rang ngo šes bzo gnang 'dod 'dug* (Už dlouho si vás přál poznat).
11. *khong gi mcchan la cchul khrimis dpal ldan žu ba red* (Jmenuje se Cchulthimpaldän).
12. *khjed rang a lčags cche brtan ngo šes gnang 'dod jod pas* (Chtěl byste se seznámit se slečnou Cchetän?).
13. *khjed rang a lčags padma red pas* (Vy jste slečna Päma?).
14. *khjed rang dang ngo šes bzos nas nga dga' po bjung* (Jsem rád, že jsem vás poznal).

3. Dojednání schůzky

1. *nga ccho sang ňin mdžal re gnang gi jin pas* (Uvidíme se zítra?).
2. *de ring ňin gung la ngas khjed rang mdžal thub kji red pas* (Mohl bych se s tebou dnes odpoledne sejít?).
3. *nga ccho ga dus mdžal 'phrad gnang gas* (Kdy se uvidíme?).
4. *nga ccho sang ňin dgong dag čhu cchod bdun par mdžal 'phrad gnang gas* (Sejdeme se zítra večer v 7 hodin?).
5. *nga de ring ňin gung las med jin* (Dnes odpoledne mám volno).
6. *de ring khjed rang nga'i rcar phebs thabs gnang rogs* (Pokus se prosím přijít dnes ke mně).
7. *de ring khjed rang phebs thub kji med na/ sang ňin ňin gung gsol cchigs la phebs rogs gnang* (Nemůžeš-li přijít dnes, přijď prosím zítra k obědu).
8. *nga khjed rang mdžal jag dga' po jod* (Budu se těšit, že tě uvidím).

4. Návštěva

1. *sku žabs nor bu bžugs jod pas* (Je pan Norbu doma?).
2. *khong bžugs med* (Není doma).
3. *khong ga dus log phebs kji red* (Kdy se vrátí?).
4. *gčig bjas na khong mjogs po phebs jong* (Možná se brzy vrátí).
5. *da khong log phebs bjung* (Právě se vrátil).
6. *dgongs pa ma 'cchoms/ nga 'dir jong jag phjis po čhags song* (Promiňte, že přicházím tak pozdě).
7. *khjed rang gis nga rgjun ring sgugs gnang pas* (Čekáte na mne dlouho?).
8. *ngas 'dir čhu cchod gčig ring sgugs pa jin* (Už tady čekám hodinu).
9. *jar phebs, bžugs gdan 'džags rogs gnang* (Vstupte, posaďte se prosím!).
10. *nga dga' po bjung khjed rang mdžal nas* (Jsem rád, že vás vidím).
11. *khjed rang mo dor btang nas phebs pas* (Přijel jsi autem?).

Obr. 9 Titulní list knihy "*Tibetan Phrasebook*" autorů A. Bloomfielda a Yanki Tshering (1987).

Fig. 9 The title page of "*Tibetan Phrasebook*" by A. Bloomfield and Yanki Tshering (1987).

XVI. Literatura

Mluvnice a učebnice

- Amipa, Sherab Gyaltzen** (1974): *Textbook of Colloquial Tibetan Language (Dbjin Bod skad gñis slob deb blo gsar ñin 'bjed)*. Tibetan Institute Rikon/Zürich.
- Bareja-Starzyńska, Agata - Major, Marek** (2002): *Klasyczny język tybetański*. Wydawnictwo Akademickie DIALOG. Warszawa.
- Beyer, Stephan V.** (1992): *The Classical Tibetan Language*. State University of New York Press. Albany (Sri Satguru Publications, Delhi 1993).
- Bloomfield, Andrew - Yanki Tshering** (1987): *Tibetan Phrasebook*. Snow Lion Publications. Ithaca, New York.
- Bod jig gi sgra sbjor slob deb (Lha sa'i skad)* (1983) [Učebnice tibetské fonetiky (lhaština)]. Min-cu čchu-pan-še 民族出版社. Peking.
- Csoma de Kőrös, Alexander** (1834): *A Grammar of the Tibetan Language in English*. Calcutta (repr., Delhi 1973, Budapest 1984).
- Čchü, Aj-tchang 瞿霽堂 - Tchan, Kche-žang 譚剋讓** (1983): *A-li cang-jü 阿裏藏語* [Mnga'-riská tibetština]. Peking.
- Das, Sarat Chandra** (1915): *An Introduction to the Grammar of the Tibetan Language*. The Darjeeling Branch Press. Darjeeling.
- Dhonthog, T. G., Rinpoche** (1964): *The Light of Knowledge - Modern English Grammar*. India.
- Goldstein, Melvyn C. - Nornang, Nawang** (s. a.): *Tibétain. Manuel de langue parlée*. Édition Kagyu dzong. Paris.
- Goldstein, Melvyn C. - Tsering, Dorje Kashi** (1973): *Modern Literary Tibetan*. The University of Illinois. Urbana.
- Gould, Basil John - Richardson, Hugh Edward** (1943): *Tibetan Sentences*. Oxford University Press. London.
- Hahn, Michael** (1971): *Lehrbuch der klassischen tibetischen Schriftsprache. Mit Lesestücken und Glossar*. Michael Hahn. Hamburg.
- Chan, Ťin-čching 韩镜清** (1958-1959): *La-sa kchou-jü jü-fa 拉薩口語語法*. Ústřední národnostní ústav. Peking. - Část pojednávající o slovesu (s. 1-59) přeložena do češtiny Josefem Kolmašem v Pekingu roku 1959 (rkp., 68 fol.).
- Chu, Tchan 胡坦 aj.** (1989): *Lha sa'i kha skad klog deb* [Čítanka hovorové lhaštiny]. Min-cu čchu-pan-še. Peking.
- Jäschke, H. A.** (1954): *Tibetan Grammar*. Supplement by John L. Mish. Frederick Ungar Publishing Co. New York.
- Jie-s'-kchaj 賈斯開** (1947): *Cang-wen wen-fa 藏文文法* [Tibetská mluvnice]. Přel. Čang Cch'-jao 張次瑤.
- Kalon Shadra & Khadrung Nornang** (1956): *Letter-Writers. Yig-bskur Rnam Gshag*. Tibet Mirror Press, Kalimpong.
- Kesang Gyurme** [1992]: *Le Clair Mirror. Grammaire tibétaine*. Přel. Heather Stoddard. Editions Prajña. IKL-DHARMA. Avillard, Savoie.
- Ke-sang-t'ü-mien 格桑居冕** (1987): *Š'-jung cang-wen wen-fa 实用藏文文法* [Praktická tibetská mluvnice]. Čcheng-tu 成都.
- Ke-sang-t'ü-mien** (2001): *Bod kji jul skad rnam ba čad* [Obecné pojednání o místním tibetském nářečí]. Národnostní nakladatelství. Peking.

- Komarova**, Irina Nigmatovna (1995): *Tibetskoje pis'mo*. "Vostočnaja literatura" RAN. Moskva.
- Miller**, Roy Andrew (1976): *Studies in the Grammatical Tradition in Tibet*. John Benjamins B. V., Amsterdam.
- Miller**, Roy Andrew (1963): Thon-mi Sambhota and his Grammatical Treatises. In: *Journal of the American Oriental Society*, Vol. 83, No. 4, Sept.-Dec. 1963, s. 485-502.
- Nag dbang blo bzang** (1959): *Sum ču pa'i sñing po legs bšad ldžon dbang gi slob deb* [Učebnice základů tibetské gramatiky]. Národnostní nakladatelství. Peking.
- Ngawang Thondup Narkyid** (1975): *Tibetan Language. Three Study Tools* (Revised Second Edition). Transliteration, General pronunciation, Precise pronunciation. Library of Tibetan Works & Archives. Dharamsala (H.P.), India.
- Parfionovič**, Jurij Michajlovič (1970): *Tibetskij pis'mennyj jazyk*. Izdatel'stvo "NAUKA". Moskva.
- Reich**, Jurij Nikolajevič (1961): *Tibetskij jazyk*. Izdatel'stvo Vostočnoj Literatury. Moskva.
- Richter**, Eberhardt (1964): *Grundlagen der Phonetik des Lhasa-Dialektes*. Akademie-Verlag. Berlin.
- Sam bho ta** (1962): *Sum chu pa and rtags kji hjug pa*. Pushpa Ratna "Sagar", At Nepal Printing Press. Kathmndu.
- Sedláček**, Kamil (1966): *Modern Written Tibetan. Short Grammatical Notes*. Nákladem vlastním, strojopis. Prostějov.
- Sedláček**, Kamil (1972): *Tibetan Newspaper Reader*. I-II. VEB Verlag Enzyklopädie. Leipzig.
- Schmidt**, I. J. (1839): *Grammatik der tibetischen Sprache*. St. Petersburg, repr. Leopold Voss. Leipzig.
- Schubert**, Johannes (1929): *Tibetische Nationalgrammatik*. I. Teil, *Das Sum-cu-pa und Rtags-kyi-'ajug-pa des Lama Dbyangs-can-grub-pa'i-rdo-rje*. Inaugural-Dissertation zur Erlangung der Doktorwürde. In: *Mitteilungen des Seminars für Orientalischen Sprachen zu Berlin*, Bd. XXXI, s. 1-51.
- Schubert**, Johannes (1929): *Tibetische Nationalgrammatik*. I. Teil. *MSOSB*. Jahrgang XXXII, Abteilung I, Ostasiatische Studien. Berlin.
- Skal bzang 'gjur med** (1992, 1994): *Bod kji brda rig pa'i khrid rgjan rab gsal me long* [Jasně zrcadlo tibetské gramatiky]. Národnostní nakladatelství. S'-čchuan, Čcheng-tu.
- Taši Dagneva** (1990, 2005): *Základy gramatiky moderní hovorové tibetštiny*. Nakladatelství Karolinum. Praha.
- Ťin**, Pcheng 金鵬 (1958): *Cang-jü La-sa, Ž'-kcha-ce, Čchang-tu chua-ti pi-tiao jen-tiou* 藏語拉薩, 日喀則, 昌都話的比較研究 [Srovnávací studie tibetského jazyka Lhasy, Žikace a Čhamdo]. Kche-süe čchu-pan-še 科学出版社. Peking.
- Ťin**, Pcheng (1983): *Cang-jü tien-č'* 藏語簡志 [Stručný výklad o tibetštině]. Národnostní nakladatelství. Peking.

Slovníky

- Bell**, C. A. (1965): *English-Tibetan Colloquial Dictionary* (2nd edn., reprinted 1965). Government Printing. Alipore, Calcutta, West Bengal.
- Bkra šis cche ring** (ed., 1988): *English-Tibetan-Chinese Dictionary*. Mi rigs dpe skrun khang. Peking.
- Buck**, Stuart H. (1969): *Tibetan-English Dictionary, with supplement*. The Catholic University of America Press. Washington, D.C.

- Csoma de Kőrös**, Alexander (1834): *Essay towards a Dictionary, Tibetan and English*. Printed at the Baptist Mission Press. Calcutta. - (1984): Akadémiai Kiadó. Budapest (Collected Works of Alexander Csoma de Kőrös, edited by J. Terjék).
- Čhos kji grags pa**, Dge bšes (1957, 1981): *Brda dag ming cchig gsal ba* [Tibetský výkladový slovník]. Mi rigs dpe skrun khang. Peking.
- Dag yig gsar bsgrigs* [Nově uspořádaný slovník tibetštiny] (1979). Čching-chaj Min-cu čchu-pan-še 青海民族出版社. S. 1.
- Das**, Sarat Chandra (1951): *A Tibetan-English Dictionary with Sanskrit Synonyms*. Revised and Edited under the orders of the Government of Bengal. Printed at the Bengal Secretariat Press. Calcutta.
- Dhongthog**, T. G. (1973): *The New Light English-Tibetan Dictionary*. Library of Tibetan Works & Archives. Dharamsala.
- Dungkar Losang Khrinley** (2002): *Dungkar Tibetological Great Dictionary (Tibetan Language)*. Published by China Tibetology Publishing House. Beijing 北京.
- 'Džigs med dbang po** (1983, 1989): *Čhos kji rnam grangs bžugs so* [Číslice v Dharmě]. Mccho sngon mi rigs dpe skrun khang. S. 1.
- Gem Collected. English-Tibetan-Hindi-Sanskrit Dictionary*. S. 1., S. a.
- Goldstein**, Melvyn (1975): *Tibetan-English Dictionary of Modern Tibetan*. Ratna Pustak Bhandar. Kathmandu, Nepal (Bibliotheca Himalayica, Series II, Volume 9).
- Goldstein**, Melvyn C. (ed.) - **Shelling**, T. N. and **Surkhang**, J. T. (ass. eds.) - with the help of **Robillard**, Pierre (2004): *The New Tibetan-English Dictionary of Modern Tibetan*. Munshiram Manoharlal Publishers Pvt. Ltd. New Delhi, India.
- Jäschke**, H. A. (1881): *A Tibetan-English Dictionary with Special Reference to the Prevailing Dialects. To which is added An English-Tibetan Vocabulary*. Prepared and Published at the Charge of the Secretary of State for India in Council. London. - Compact Edition (1990), Rinsen Book Co. Kyoto, Japan.
- Karma Monlam**, Acharya (2000): *Dbjin Bod cchig mdzod gsar ma*. *The New English-Tibetan Dictionary*. Department of Education, Central Tibetan Administration, Dharmshala (Dharamsala).
- Krang dbji sun** (chief ed., 1986, 1993): *Bod Rgja cchig mdzod čhen mo*. I, Ka-Na; II, Pa-A. Min-cu čchu-pan-še. Peking.
- Poczik**, Robert - **Lobsang Tenzin Rikha** (S. a.): *English-Tibetan Dictionary*. Printed in India by K. L. Sachdeva. Delhi.
- Rerich**, Ju. N. (1983-1987): *Tibetsko-russko-anglijskij slovar' s sanskritskimi paraleljami*, I.-X. vypusk. Izdatel'stvo "Nauka". Moskva.
- Rgja Bod sbjar gji kha skad cchig mdzod (Lha sa'i jul skad)* [Tibetsko-čínský slovník hovorové tibetštiny. Lhaský dialekt] (1957): Ústřední národnostní ústav. Peking.
- Richter**, Eberhardt (1966): *Tibetisch-Deutsches Wörterbuch*. VEB Verlag Enzyklopädie. Leipzig.
- Semičov**, B. V. - **Parfionovič**, Ju. M. - **Dandaron**, B. D. (1963): *Kratkij tibetsko-russkij slovar'*. Gosudarstvennoje izdatel'stvo inostrannyh i nacional'nych slovar'ej. Moskva.
- Tenpa Zangmo** (compil. by **Rinchen Chotso**) (S. a.): *Tibetan-English Dharma Vocabulary*. S. 1.
- Tsepak Rigzin** (1993): *Tibetan-English Dictionary of Buddhist Terminology (Revised and Enlarged Edition)*. Library of Tibetan Works and Archives.

XVII. Ediční doslov

V roce 1953 jako posluchač II. ročníku Filologické fakulty Karlovy univerzity, na Katedře čínštiny a dějin Dálného východu, jsem se poprvé začal seznamovat u dr. Pavla Pouchy (1905-1986) s tibetským jazykem. Tématu Tibetu jsem pak zasvětil i svou diplomovou práci *"Pád ambanátu v Tibetu na sklonku vlády mandžuské dynastie"* (I.-II. díl, 177 a 68 stran, Praha 1957).

Rozhodujícím pro mou tibetanistickou orientaci však byly až roky 1957-59, které jsem strávil na Ústředním národnostním ústavu (dnešní Min-cu ta-süe 民族大学, "Národnostní univerzita") v Pekingu, kde o mou tibetskou jazykovou přípravu dbal můj nezapomenutelný guru profesor Jü Tao-čchüan 于道泉 (Yu Daoquan, 1901-1992). U něj jsem získal základní vědomosti jak o tibetském jazyku, tak i literatuře a historii, ze kterých jsem pak žil po celou dobu svého odborného růstu v Orientálním ústavu ČSAV (dnes AVČR). Příčiněním prof. Jüa jsem také v Číně zakoupil Tibetský buddhistický kánon Kandžur a Tandžur, xylograficky vytištěný ve východotibetském městě Derge (*sde dge*) a v roce 1959 dopravený do Prahy.

K vlastní výuce lhaské tibetštiny, úředního jazyka Tibetu, jsem se dostal až jako externí učitel tibetštiny na Státní jazykové škole v Praze v letech 1975-94. Mou "tibetskou dílnou" v těch letech prošlo přes čtyřicet posluchačů a posluchaček. Z nich ve škole nabyté vědomosti o kulturním světě Tibetanů, jejich jazyku, literatuře a náboženství ve své praxi uplatňovali kupř. RNDr. V. Hájková (vychovatelka dětí tibetských uprchlíků v Rakousku), PhDr. M. Kiripolská (na poli vědecké mongolistiky), PhDr. G. Kudrnová-Tomíšková (redaktorka Nakladatelství Lidové noviny), A. Neuman (před a po Listopadu 89 osobní tajemník V. Havla), PhDr. L. Obuchová (na poli sinologie), PhDr. Z. Ondomišiová (aktivistka za práva Tibetanů), Dr. L. Pávková (překladatelka ezoterické literatury), MUDr. M. Procházka (při klinickém uplatňování diagnostických a terapeutických metod tibetské medicíny), Ing. L. Sklenka (zakladatel společnosti Lungta a vydavatel *Tibetských listů*), prof. PhDr. O. Švarný, CSc. (1920-2011), na poli sinologické lingvistiky a další. Někteří z mých posluchačů se spolu se mnou podíleli na vydání úspěšné knihy *Suma tibetského písemnictví* (Argo, Praha 2004).

Tibetská mluvnice, kterou zde publikuji, je založena na nejrůznějších cyklostylovaných jazykových učebních textech, sestavovaných pro výuku mými čínskými a tibetskými učiteli tibetštiny v Ústředním národnostním ústavu. Tyto texty jsem si tehdy průběžně překládal a tak z nich vytvořil základ vlastního rukopisného skripta. Podle něj jsem pak ve Státní jazykové škole v Praze vedl kurzy tibetštiny, doplňuje je dříve v Číně mi nedostupnou literaturou.

Kvůli větší praktické užitečnosti jsem svou mluvnici, sestavenou podle jednotlivých slovních druhů, dále rozšířil o sadu školních učebních textů ve lhaské tibetštině, o užitečné výrazy (míry a váhy, mince a bankovky, světové strany, dotazy na čas, roční období atd.), poučení o tibetském kalendáři a nejběžnější frazeologii. Zájemcům o další studium tibetského jazyka je určen oddíl "Literatura", dělený na "Mluvnice a učebnice" a "Slovníky".

Závěrem chci co nejupřímněji poděkovat panu PhDr. Rostislavu Fellnerovi, CSc. ze Svatojánské koleje - vyšší odborné školy pedagogické ve Svatém Janu pod Skalou, že přijal můj rukopis a zařadil jej do jím vydávané řady *Fragmenta Ioannea Collecta*.

Praha, podzim 2014 Josef Kolmaš.